
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Carrera Vázquez, Martí. *L'experiment cubà. Anàlisi i interpretació de la democràcia cubana del segle XXI*. Treball de Final de Grau (Universitat Autònoma de Barcelona), 2025 (Grau en Història, Política i Economia Contemporànies / Contemporary History, Politics and Economics). 50 pàg.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/330273>

under the terms of the license.

L'experiment cubà. Anàlisi i interpretació de la democràcia cubana del segle XXI

Martí Carrera

TFG d'Història, política i Economia contemporània

1.0 Index

L'experiment cubà. Anàlisi i interpretació de la democràcia cubana del segle XXI	1
1.1 Abstract i paraules clau	3
1.2 Introducció	4
1.3 Estat de la Qüestió	6
1.4 Objectius, metodologia i marc teòric	8
1.5. Ús de la IA	12
2. Context històric	13
2.1 Segle XIX	13
2.2 1898-1953	14
2.3 1953-1959	15
2.4 1960-2000	16
3. La democràcia Cubana	19
3.1. Marc teòric	20
3.2. L'arquitectura institucional formal (de iure)	21
3.3. La representació real (de facto)	24
3.4. L'economia paral·lela i l'Assemblea Nacional	27
3.5. Rendició de comptes i la jerarquia de l'administració	31
3.6. La revocació i la democràcia en moviment	32
3.7. Teoria i pràctica	37
3.8. Cas d'estudi I: L'11 de juliol de 2021	38
3.9. Cas d'estudi II: El Codi de les Famílies (2022)	40
4. Conclusió	43
5. Bibliografia	46
Documents primaris	46
Documents secundaris	47

1.1 Abstract i paraules clau

Abstract en català

Aquest treball analitza el sistema polític cubà del segle XXI, superant les visions polaritzades que el redueixen a una dictadura o a una democràcia ideal. L'objectiu és quantificar i qualificar la democràcia i el control popular del sistema polític cubà. Per fer-ho, es contrasta el disseny institucional teòric (de iure), basat en el Poder Popular i el mandat imperatiu, amb el seu funcionament real (de facto). A partir de les teories de Julio César Guanche i Helen Yaffe, s'avalua la tensió estructural pròpia d'un socialisme sota setge.

La figura del delegat local ha perdut capacitat política, actuant avui com un simple gestor de queixes sense autonomia financera. A més, hi ha una clara fractura de poder: mentre l'Assemblea Nacional aprova pressupostos en pesos devaluats, el conglomerat militar GAESA controla les divises i l'economia estratègica sense retre comptes als ciutadans, actuant com una entitat que amenaça la democràcia.

A través de casos pràctics com les protestes de l'11 de juliol i el referèndum del Codi de les Famílies, es conclou que la democràcia a l'illa té clares limitacions. L'Estat fomenta la participació en debats socials, però impedeix el control popular directe sobre les grans decisions macroeconòmiques.

Paraules clau: Poder Popular, Socialisme sota setge, Mandat imperatiu, GAESA, Democràcia cubana

Abstract en anglès

This work analyzes the Cuban political system in the 21st century, overcoming the polarized visions that reduce it to a dictatorship or an ideal democracy. The objective is to quantify and qualify democracy and popular control of the Cuban political system. To do so, the theoretical institutional design (de iure), based on Popular Power and the imperative mandate, is contrasted with its real functioning (de facto). Based on the theories of Julio César Guanche and Helen Yaffe, the structural tension inherent in a socialism under siege is evaluated.

The figure of the local delegate has lost political capacity, acting today as a simple manager of complaints without financial autonomy. In addition, there is a clear fracture of power: while the National Assembly approves budgets in devalued pesos, the military conglomerate GAESA controls foreign exchange and the strategic economy without being accountable to citizens, acting as an entity that threatens democracy.

Through practical cases such as the protests of July 11 and the referendum on the Family Code, it is concluded that democracy on the island has clear limitations. The State encourages participation in social debates, but prevents direct popular control over major macroeconomic decisions.

Keywords: Popular Power, Socialism under siege, Imperative Mandate, GAESA, Cuban Democracy

1.2 Introducció

L'anàlisi del sistema polític cubà, així com de qualsevol altre sistema socialista, sovint es realitza sota un determinat biaix ideològic que dificulta observar la realitat amb objectivitat. El discurs sobre aquesta qüestió acostuma a caure en simplificacions extremes. D'una banda, des d'una perspectiva predominantment liberal, es qualifiquen sovint aquests experiments de dictadura, passant per alt les dinàmiques institucionals complexes del país i el seu context material. De l'altra, corrents més oficialistes mantenen visions idealitzades que també s'allunyen de la realitat pràctica de l'Estat.

En aquest sentit, cal tenir molt present el pes del discurs mediàtic hegemònic a l'hora de donar forma a l'imaginari col·lectiu sobre l'illa. Com assenyala Michael Parenti, la maquinària comunicativa capitalista té una gran facilitat per tergiversar la realitat del camp socialista, i ho fa, en bona part, a través del llenguatge.

“During the cold war, the anticommunist ideological framework could transform any data about existing communist societies into hostile evidence. If the Soviets refused to negotiate a point, they were intransigent and belligerent; if they appeared willing to make concessions, this was but a skillful ploy to put us off our guard. By opposing arms limitations, they would have demonstrated their aggressive intent; but when in fact they supported most armament treaties, it was because they were mendacious and manipulative. If the churches in the USSR were empty, this demonstrated that religion was suppressed; but if the churches were full, this meant the people were rejecting the regimes atheistic ideology. If the workers went on strike (as happened on infrequent occasions), this was evidence of their alienation from the collectivist system; if they didn't go on strike, this was because they were intimidated and lacked freedom. A scarcity of consumer goods demonstrated the failure of the economic system; an improvement in consumer supplies meant only that the leaders were attempting to placate a restive population and so maintain a firmer hold over them.”¹

Això connecta de ple amb allò que planteja Noam Chomsky sobre la fabricació del consens: l'elecció de les paraules mai és innocent ni neutral. Per això, utilitzar termes com dictadura, règim o sistema no és un simplement descriure els fets, són conceptes amb una forta càrrega que sovint emmarquen i predeterminen com acabem valorant la seva estructura política, abans fins i tot d'analitzar-la a fons.

Aquesta visió tan polaritzada fa difícil respondre a la gran pregunta: l'experiment polític cubà ha aconseguit crear una alternativa real al sistema representatiu liberal? Aquesta qüestió és clau perquè, actualment, existeix una sensació generalitzada de desconnexió amb el sistema polític propi.

Una part de la societat subscriu narratives que plantegen una desvinculació total de la classe política vers les necessitats ciutadanes, invertint la idea que el govern ha de servir al poble.

¹ Parenti, M. (1997). *Blackshirts and reds: Rational fascism and the overthrow of communism*. Pg. 41 i 42.

També hi ha múltiples casos en què es percep que als governs els costa legislar mesures amb ampli suport popular, o bé n'aproven d'altres que no en tenen. Tot això, independentment de la seva veracitat, són símptomes de l'alienació política i la desafecció envers el model liberal, on la participació ciutadana sovint es redueix gairebé exclusivament a votar cada quatre anys.

La Constitució Cubana descriu la participació política d'aquesta forma:

“Todos los ciudadanos, con capacidad legal para ello, tienen derecho a intervenir en la dirección del Estado, bien directamente o por intermedio de sus representantes elegidos para integrar los órganos del Poder Popular” [...] (1992).

En clar contrast, els països liberals emmarquen aquesta participació en l'exercici del vot representatiu. Per exemple, la Constitució Espanyola de 1978 descriu aquest dret en el seu article 23.1 assenyalant que:

“Los ciudadanos tienen el derecho a participar en los asuntos públicos, directamente o por medio de representantes, libremente elegidos en elecciones periódicas por sufragio universal”.

Mentre que la constitució cubana posa l'accent teòric en la intervenció contínua en la direcció de l'Estat mitjançant els òrgans de Poder Popular, el model espanyol delimita l'acció a la participació en els assumptes públics, delegant la capacitat de decisió a través del mecanisme específic de les eleccions periòdiques.

L'objectiu d'aquest treball és analitzar la democràcia cubana i els mecanismes de participació política, fent un anàlisi quantitatiu i qualitatiu de les vies de representació, entenent la democràcia com un procés dialèctic que està en constant interacció amb les condicions materials que l'acompanyen. L'objectiu és establir un veredict final sobre si Cuba és una democràcia, i quantificar el grau de democràcia al país, així com entendre el funcionament del sistema polític cubà.

Per a quantificar-ho i aterrar l'anàlisi teòric, la investigació utilitzarà un sistema d'indicadors concrets que permetin mesurar la distància entre el model de iure i la realitat de facto:

Primerament, es mesurarà mitjançant la taxa de resolució dels plantejaments (les queixes i propostes) dels veïns, per determinar si el delegat té capacitat de resposta o és un simple gestor de queixes administratives.

També s'analitzarà la ràtio de candidats per plaça en les eleccions municipals i la taxa de renovació de càrrecs, observant si existeix una participació política genuïna o una apatia generalitzada.

Es quantificarà el percentatge de diputats de base que realment integren l'òrgan suprem enfront dels designats per les Comissions de Candidatures, així com la freqüència real de l'ús dels mecanismes de revocació.

I finalment s'establirà una comparació entre el pressupost civil gestionat en CUP per les assemblees i el volum de divises controlat per GAESA, per tal de mesurar quin poder real de decisió queda en mans de les estructures participatives davant dels conglomerats militar-empresarials.

Tanmateix, la democràcia no és pot resumir en un procediment, sinó que és un procés complex, una relació de producció de poder. Per tant, l'objectiu no és reduir el treball a enumerar aquests índexos, sinó en argumentar també si hi ha un control efectiu de la classe treballadora cubana sobre l'estat i sobre les decisions preses.

Es farà un contrast rigorós de fonts. Es treballarà amb documentació primària (com ara textos constitucionals, lleis electorals i dades estadístiques oficials) que es posarà en tensió dialèctica amb una àmplia revisió secundària. Aquesta contrastarà les narratives oficialistes amb les anàlisis i cròniques de l'esquerra crítica, basant-se sobretot en l'opinió de Helen Yaffe i de Julio César Guanche.

1.3 Estat de la Qüestió

Per entendre el sistema cubà s'ha d'entendre, primerament, quins relats s'han construït al voltant del país caribeny. Com ja s'ha apuntat a la introducció, l'imaginari col·lectiu sobre els sistemes socialistes, o sobre qualsevol model que s'aparti de l'ortodòxia de la democràcia liberal occidental, està atravesat per un profund biaix ideològic. És especialment cert quan es tracta d'Estats que no formen part de l'òrbita d'aliats estratègics del bloc occidental. En aquests casos, l'anàlisi rigorós i imparcial es substitueix per una condemna preventiva, i qualsevol acció es veu a través de l'autoritarisme. És sota aquest marc polaritzat que s'ha creat les narratives al voltant de la illa, que es poden agrupar de manera general en tres categories.

La primera és la manera liberal-democràtica, que es troba al món occidental, tant als cercles acadèmics, com a la cúpula política com en la població en general. Aquesta òptica cita l'absència de pluripartidisme competitiu, la manca de premsa privada i la inexistència d'una separació de poders clàssica, i conclueix que el sistema és dictatorial. Aquesta visió, altament estesa, tendeix a invisibilitzar els mecanismes de participació popular a nivell de base, o bé interpreta que l'única funció d'aquests mecanismes és exercir un control coercitiu sobre la població per part de l'Estat.

Aquesta visió és defensada per autors com Eusebio Mujal-León, que defineix el sistema cubà així:

“En la dictadura cubana también existe el contraste de pareceres y la discrepancia [...] lo que ocurre es que la elite dirigente [...] hace política, aunque en su caso sea dentro de los estrechos márgenes que permite el post-totalitarismo carismático cubano.”²

La segona, i en clara contraposició, és la visió oficialista. Autors com Arnold August i Marta Harnecker i Helen Yaffe posen en valor la participació ciutadana a l'illa. Segons aquesta perspectiva, Cuba ha desenvolupat una democràcia diferent i de caràcter superior a la liberal, fonamentada en el fet que la població no es limita a votar representants, sinó que té la capacitat directa d'escollir i, sobretot, de revocar els seus líders.³ Per a autors com August, estem davant d'una democràcia en constant moviment. No obstant això, aquesta perspectiva sovint pateix de certes limitacions analítiques: tendeix a minimitzar els problemes derivats de la burocràcia estatal, el desgast i cansament polític de la societat.⁴

Segons aquesta postura, no es pot avaluar la democràcia cubana només a partir de les seves mancances institucionals, sinó també des de la resiliència del que Helen Yaffe anomena “poble revolucionari” (revolutionary people). Per a Yaffe, “Cuban socialism has survived with the backing of the revolutionary people and failure to recognise this leads to distortions and misconstructions about the legitimacy of the revolutionary government and the balance of power”⁵. A diferència de les lectures liberals que redueixen la democràcia a pluralisme partidista o llibertat de premsa, Yaffe defensa que cal avaluar Cuba “on the basis of its own strategic objectives, while acknowledging the challenges the island has faced”⁶. Aquesta aproximació, que ella anomena “immanent critique” (crítica immanent, inherent), evita imposar paràmetres liberals a una realitat socialista.

La tercera és una visió crítica d'esquerres, representada per autors com Julio César Guanche i Bert Hoffmann, i reconeix la legitimitat històrica de la Revolució i valora el disseny dels consells locals com un intent genuí per democratitzar el país.⁷ Ara bé, posen gran èmfasi en les contradiccions. Hoffmann assenyala la conversió de l'Estat cap a un socialisme burocràtic, mentre que aquesta corrent admet que, tot i existir la participació, aquesta es veu contínuament afeblida i neutralitzada per la crisi material i l'obligada centralització de l'Estat.⁸

² MUJAL-LEÓN, Eusebio (2007). *El Futuro del Post-Totalitarismo en Cuba*. pg. 142-143.

³ HARNECKER, Marta (1975). *Cuba: ¿dictadura o democracia?*.

⁴ AUGUST, Arnold (2013). *Cuba and Its Neighbours: Democracy in Motion*. pg. 79-82

⁵ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 4

⁶ Ibid. pg. 7

⁷ GUANCHE, Julio César (2013). *La participación ciudadana en el sistema político cubano*. pg. 50-52.

⁸ HOFFMANN, Bert (2016). *Bureaucratic socialism in reform: The changing politics of Cuba's post-Fidel era*. pg. 1579-1582.

1.4 Objectius, metodologia i marc teòric

Sobre el paper, el sistema està dissenyat perquè el poder vingui de baix, des de les assemblees de barri. La idea és que el representant no sigui un polític professional, tal com criticava Lenin, sinó un veí que ha de complir el que diu la gent. L'objectiu és veure si això encara funciona avui dia o si, tal com indiquen les dades de participació, la ciutadania ha deixat de creure que el seu delegat tingui capacitat real per resoldre problemes.

El problema de fons és la realitat econòmica (el bloqueig, la falta de divises, etc.), que ha fet guanyar pes a actors que no rendeixen comptes a les assemblees populars. Aquí ens centrarem en el paper de GAESA, el grup militar-empresarial que controla el turisme i l'economia. La pregunta clau del projecte és: si les decisions econòmiques importants les pren GAESA o la cúpula del Partit Comunista, quin poder real li queda a l'Assemblea Nacional?

Davant l'estat de la qüestió exposat anteriorment, aquest projecte pretén superar les visions simplistes i aportar una anàlisi crítica sobre el funcionament real del sistema. La meua recerca buscarà argumentar que, tot i les seves limitacions materials i burocràtiques, el sistema del 'Poder Popular' cubà constitueix un intent genuí de democràcia directa, participativa i deliberativa, dissenyada per implementar un mandat imperatiu i superar l'alienació inherent al sistema capitalista liberal a nivell polític. Tanmateix, la teoria i la pràctica no sempre van de la mà. La meua hipòtesi central és que el disseny institucional busca l'empoderament popular, però hi ha una tensió dialèctica entre la teoria socialista de participació massiva i d'emancipació de masses, i una pràctica sovint limitada per la necessitat de centralització estatal per a la supervivència de l'estat. Aquesta centralització ve forçada, en part, per les condicions materials derivades del bloqueig i la crisi, ja que els governs no viuen en buits, sinó en contextos determinats que afecten directament les dinàmiques governamentals.

Per tal de validar o matisar aquesta hipòtesi, l'objectiu principal d'aquesta investigació és contrastar el model polític cubà del segle XXI en la seva vessant de iure, és a dir, el que estipula la llei i la Constitució, amb la seva aplicació de facto, que és el que realment està succeint. Aquest objectiu general es desplega necessàriament en l'anàlisi de l'arquitectura institucional formal, com l'Assemblea Nacional i els Consells, per veure si serveixen realment per canalitzar la voluntat popular o si han quedat subordinats a estructures de poder paral·leles. En aquest sentit, serà imprescindible identificar l'estructura de poder real, estudiant com es relacionen els òrgans representatius amb actors clau com el Partit Comunista de Cuba (PCC) i el rol emergent del conglomerat econòmic-militar GAESA.

Així mateix, per parlar d'un sistema alternatiu al liberalisme, caldrà examinar l'eficàcia i la freqüència real dels mecanismes de rendició de comptes i de revocació del delegat, els quals són essencials per determinar si existeix un veritable 'mandat imperatiu' o si aquest ha esdevingut un simple tràmit burocràtic. Finalment, tot aquest anàlisi s'emmarcarà en l'avaluació de com les

condicions materials externes creen la mencionada tensió dialèctica que limita l'aspiració democràtica, forçant una centralització que sovint entra en contradicció amb els principis fundacionals del sistema.

L'objectiu principal és contrastar el model cubà al segle XXI *de iure* (el que posa a la llei) i *de facto* (el que realment està succeint). Per assolir-ho, es plantegen els següents objectius específics:

1. Contrastar l'arquitectura institucional formal (l'Assemblea Nacional del Poder Popular i els Consells locals) amb l'estructura de poder alternativa i fàctica, principalment el paper del Partit Comunista de Cuba (PCC) i el rol emergent de GAESA (Grupo de Administración Empresarial S.A.).
2. Examinar l'eficàcia i freqüència dels mecanismes de rendició de comptes i de revocació del delegat, els quals són essencials per a l'existència d'un veritable 'mandat imperatiu'.
3. Analitzar la tensió dialèctica generada per les condicions materials externes i com aquestes limiten l'aspiració democràtica original.

Atès que aquest és un tema profundament carregat d'ideologia, trobar la neutralitat pura és pràcticament impossible. Per tant, la metodologia es basa en no limitar-se a repetir la narrativa estatal cubana, sinó en consultar fonts oficials contrastades amb fonts alternatives.

Abans d'analitzar el cas contemporani cubà, el treball buscarà donar el marc teòric utilitzant l'obra de Lenin L'Estat i la revolució com a punt de partida ideològic original, s'analitzarà el concepte de mandat imperatiu.

Aquest apartat explorarà si aquesta concepció, defensada per autors com August com a democràcia en moviment, és viable en un estat modern o si, com suggereixen crítics estructurals, acaba esdevenint una ficció jurídica.

Posteriorment, s'explorarà la figura del delegat de circumscripció. Vull investigar si la seva funció política ha desaparegut i s'ha convertit només en un gestor de queixes veïnals sobre serveis veïnals sense càrrega política, sense capacitat per influir en les lleis. Per avaluar-ho, la investigació es fonamentarà en dos grans tipus de fonts primàries. D'una banda, per establir el marc de iure, s'analitzarà l'esfera legislativa, destacant normatives com la Ley No. 132/2019 (Ley de Organización y Funcionamiento de las Asambleas Municipales del Poder Popular) i la Ley No. 135/2020 (Ley de Revocación de los Elegidos a los Órganos del Poder Popular). D'altra banda, per contrastar aquest marc teòric amb la pràctica real, s'examinaran informes oficials institucionals. Concretament, es revisaran els informes de rendició de comptes i les dades agregades publicades per l'Assemblea Nacional del Poder Popular (ANPP) per saber quin percentatge de les propostes dels veïns se solucionen de veritat.

Un punt crític serà l'estudi de les Comissions de Candidatures. Tot i que el sistema diu que és un òrgan neutral, analitzaré si aquestes comissions actuen com un mecanisme de control per filtrar qui pot arribar a l'Assemblea Nacional i evitar imprevistos polítics, en lloc de representar la societat civil. Per a fer-ho, altra cop contrastaré el marc constitucional legal amb la realitat. S'analitzarà fins a quin punt es tolera la heterodòxia i la diversitat d'opinions, observant la quantitat de persones a les múltiples institucions que no segueixen la línia del partit, i s'analitzarà casos concrets per a veure quina és la realitat dels opositors. El text es centrarà en el seguiment de les esquerres crítiques i els moviments de la societat civil que operen en els marges de la institucionalitat. No es pretén fer un anàlisi exhaustiu, sinó entendre casos que serveixin d'indicador de la flexibilitat o rigidesa del sistema davant la dissidència. La metodologia es basarà en la tècnica del contrast de narratives, comparant les declaracions de la premsa estatal, com Granma o Juventud Rebelde, amb les cròniques de mitjans independents i de l'esquerra alternativa, especialment La Joven Cuba o El Toque, així com els informes de l'Observatorio de Libertad Académica per al cas dels intel·lectuals.

Pel que fa als casos concrets, s'estudiarà en primer lloc l'heterodòxia dins de les mateixes institucions, observant la gestió de les veus crítiques en l'àmbit de l'acadèmia i el periodisme oficial. En segon lloc, s'analitzarà la resposta estatal a la protesta social prenent com a referència principal les manifestacions de l'11 de juliol de 2021, fet que permetrà observar com l'aparell polític i judicial defineix la frontera entre la crítica revolucionària i la confrontació directa. Finalment, s'utilitzarà el procés de consulta i referèndum del Codi de les Famílies de 2022 com un exemple pràctic per valorar com es gestiona la diversitat d'opinions durant una campanya legislativa de gran calat social..

Per a poder fer l'anàlisi de iure i l'evolució normativa, s'analitzarà la Constitució de 1976 i la de 2019. També es consultaran dades de participació i informes sobre les reunions de rendició de comptes dels delegats provinents del *Consejo Electoral Nacional* (CEN) i de l'*Oficina Nacional de Estadística e Información* (ONEI), així com un anàlisi de les lleis que estableixen el funcionament d'aquest mecanisme. Això es compararà amb sessions reals de rendiment de comptes pujades a Youtube, i amb l'anàlisi d'intel·lectuals sobre el camp, tals com les experiències de Julio César Guanche. Finalment, faré un anàlisi del discurs de la direcció estatal per comprendre la justificació ideològica de les mesures preses. Per exemple, discursos de Fidel Castro del 26 de juliol, el dia nacional de la revolució cubana, entre 1990 i 1995 per detectar el canvi retòric durant el Període Especial o la Llei Electoral aprovada el 13 de juliol de 2019.

La part més complexa és l'anàlisi de l'estructura de poder *de facto* (PCC/GAESA) i com aquesta es relaciona amb els òrgans *de iure*, ja que això no sol estar previst en les fonts oficials. Aquest grups gestionen la majoria dels diners del turisme i el comerç. Voldré analitzar si l'Assemblea Nacional no pot legislar efectivament sobre el pressupost perquè li falta informació i poder material que recau en mans del PCC i GAESA.

Les estructures de GAESA s'entendran com una contradicció material del propi model de transició. Mitjançant autors com Camila Piñeiro Harnecker i altres analistes de l'esquerra cubana, s'estudiarà com la necessitat d'inserció de l'Estat en el mercat capitalista mundial després de la caiguda del camp socialista va originar aquests conglomerats empresarials militars. L'objectiu és investigar com la lògica d'acumulació i eficiència tecnocràtica d'aquest sector xoca, de manera estructural, amb els mecanismes de planificació de l'Assemblea Nacional, generant una tensió entre la necessitat d'obtenir divises i l'exercici efectiu del control democràtic i popular sobre l'economia.

Pel que fa al rol del Partit Comunista de Cuba (PCC), el treball analitzarà la tensió que existeix entre l'Assemblea Nacional i l'Article 5 de la Constitució (que consagra el PCC com a força dirigent superior). L'objectiu és examinar com aquesta fusió entre el Partit i l'Estat afavoreix un procés de burocratització i substitucionisme, on l'aparell del Partit corre el risc d'actuar més com un administrador vertical de l'Estat que com un veritable facilitador del control directe per part de la classe treballadora.

Durant tot el treball, hi haurà un contrast dialèctic entre dos autors marxistes amb lectures oposades del sistema cubà: Julio César Guanche i Helen Yaffe.

Això és degut a dos motius. En primer lloc, la realitat cubana és massa complexa per ser capturada per una única perspectiva. Guanche posa l'accent en les contradiccions internes, la burocratització i la distància entre el mandat imperatiu teòric i la pràctica real. Yaffe, en canvi, destaca la resiliència popular, la capacitat de mobilització i la legitimitat que el sistema ha mantingut malgrat el bloqueig i les crisis. Cap de les dues visions és suficient per si sola, però la seva tensió mútua permet apropar-se a la complexitat del cas cubà.

En segon lloc, l'accés a fonts primàries (testimonis de delegats, funcionaris o ciutadans cubans) és limitat. Les dificultats degudes al bloqueig i la pròpia opacitat d'algunes estructures de poder impossibiliten accedir a fonts de primera mà. Per això, utilitzaré interpretacions consolidades d'autors que sí que han tingut accés (Yaffe ha realitzat nombroses entrevistes a Cuba; Guanche és cubà i ha estat immers en les dinàmiques institucionals).

D'aquesta manera, aquest treball no pretén trobar un punt mig entre els anàlisis de Guanche i Yaffe, sinó mantenir la seva contradicció com eina. En cada àmbit analitzat (participació, revocació, GAESA, etc.) s'exposaran les tesis de l'un i l'altre, i es mostrarà on estan d'acord i on divergeixen. Per tant, la conclusió final no serà una veritat absoluta, sinó que serà el resultat de tensions que reflecteix la naturalesa conflictiva del socialisme sota setge.

1.5. Ús de la IA

Per tal de ser completament transparent, aquest ha sigut l'ús de la IA que s'ha utilitzat durant el treball:

S'ha emprat la IA "DeepSeek" per citar en format correcte totes les citacions en estil APA, per cohesionar el text, corregir faltes d'ortografia, i per detectar repeticions en el text o elements que no s'entenien, que corregia jo mateix.

La IA és la que m'ha recomanat posar "Ibid" a les citacions a peu de pàgina que fan referència a la mateixa obra de la citació immediatament prèvia, si està a la mateixa pàgina.

S'ha utilitzat el Google Translate per traduir l'Abstract a l'anglès.

Totes les dades, investigació, recopilació d'informació, cribratge de llibres i interpretacions han sigut fetes per mi.

Ja que la IA s'ha reservat únicament per elements formals, crec que la influència de la IA ha sigut reduïda. D'aquesta manera, tota la informació ha sigut contrastada i verificada per un humà, i s'ha seguit amb tots els protocols d'honestat acadèmica establerts.

2. Context històric

2.1 Segle XIX

Els governs i els sistemes institucionals no neixen ni viuen en buits, sinó en contextos materials molt determinats que afecten directament les seves dinàmiques. Durant el segle XIX la realitat econòmica i social de l'illa estava marcada per una forta dependència neocolonial, una dinàmica d'espoli i subordinació estructural que autors com Eduardo Galeano o Gérard Pierre-Charles han retratat abastament en analitzar les espoliacions a l'Amèrica Llatina. El model de l'època no feia més que aprofundir l'alienació política i econòmica de la gran majoria de la població.

Cuba des de la seva concepció com a nació ha sigut sempre un estat dependent i dominat externament. La gènesi d'això es situa durant l'època colonial espanyola, en la que es va instaurar una economia esclavista i extractivista per satisfer les necessitats de la metropolis espanyola. A finals del segle XIX va iniciar una transformació d'aquesta societat esclavista cap a una societat capitalista a un ritme accelerat, però sense seguir els patrons comuns de desenvolupament material històric. Durant aquesta fase d'imposició, capitalisme i esclavitud van anar de la mà: lluny de ser un obstacle, el treball esclau va ser una condició necessària per a l'acumulació capitalista i per a la inserció de l'illa en els mercats globals. L'esclavitud no va desaparèixer mai per donar pas al capitalisme, sinó que va ser funcional per a la seva imposició i acumulació originària.

El capitalisme es va construir a sobre de les restes d'aquesta esclavitud, cosa que va comportar que les estructures de poder, la propietat de la terra i les relacions socials seguissin tenint una mentalitat que replicava la de les haciendas i plantacions colonials. El nou sistema capitalista va heretar tota la desigualtat i la brutalitat del sistema anterior. A més, la naturalesa extractivista i monoprodutora de l'illa que va ser imposada durant l'època espanyola condicionava enormement l'illa. Cuba no produïa el que els seus habitants necessitaven, sinó que produïen el que els mercats internacionals volien: sucre, i en menor mesura, tabac i alcohol. Això implica que el motor econòmic de l'illa estava a fora, si el preu de les mercaderies pujava a Londres o Nova York, l'economia entrava en un boom, en canvi si baixava, el país entrava en una recessió. Aquesta inestabilitat es tan paradigmàtica de l'època que va guanyar-se el sobrenom de *vacas gordas* quan hi havia un boom, i *vacas flacas* en les recessions.⁹

La revolució cubana no es pot entendre sense comprendre aquesta dependència econòmica històrica.

⁹ PIERRE-CHARLES, Gérard (1981). *Génesis de la Revolución Cubana*, pg. 18-34

2.2 1898-1953

Cuba no ha gaudit històricament d'una tradició democràtica arrelada, fet que condiciona el desenvolupament de la seva cultura política i les seves institucions. A l'hora d'avaluar la naturalesa del sistema polític d'un país, l'enfocament més rigorós consisteix a fer-ho a través de dues vies: o bé establint una comparativa geogràfica amb els països veïns sotmesos a dinàmiques regionals similars, o bé mitjançant una comparativa històrica amb el model sociopolític que el precedia. Per aquest motiu, comprendre què hi havia abans de la revolució socialista resulta absolutament vital.

A finals del segle XIX, l'any 1898, Cuba s'independitza d'Espanya, però aquesta independència va resultar ser purament nominal. Les relacions de dependència històriques es van mantenir intactes, amb els Estats Units substituint l'antiga metròpolis i consolidant el seu domini a través de mecanismes com l'Esmena Platt de 1902. Aquest marc jurídic atorgava a Washington el dret a intervenir militarment, la qual cosa limitava l'acció dels polítics cubans i anul·lava completament la sobirania real de l'illa. Aquest escenari avança una premissa central que es desenvoluparà en aquest treball: la impossibilitat d'exercir una veritable democràcia i un control popular efectiu quan el motor econòmic i els recursos del país estan alineats amb interessos externs i allunyats de l'escrutini sobirà. L'antic latifundisme va ser reemplaçat per l'hegemonia del capital nord-americà, exemplificat per empreses com la *United Fruit Company*.

La dependència estructural va generar una profunda alienació ciutadana, dividint el país entre una Havana convertida en un aparador de luxe per als turistes i un camp marcat per la misèria. El cens de 1952 revelava que aproximadament un 40% de la població activa treballava al camp, depenent d'uns grans latifundis i del treball estacional sense posseir terres pròpies. Com ja descrivia Fidel Castro a *La historia me absolverá*, aquestes pèssimes condicions materials impossibilitaven qualsevol forma de participació per part de la majoria obrera i camperola.

D'altra banda, l'intent d'articular el país a través d'una arquitectura institucional liberal va evidenciar les seves mancances estructurals. Tot i l'aprovació de la Constitució de 1940, que teòricament era molt avançat que garantia amplis drets socials, la pràctica política va demostrar una gran diferència entre el model *de iure* i l'aplicació *de facto*, una distància analítica que vertebrava tota aquesta investigació. Els successius governs de l'Autenticismo es van caracteritzar per la corrupció sistèmica i el gangsterisme polític, incapaços d'implementar les reformes promeses ni d'oferir mecanismes de fiscalització a la ciutadania.

L'esgotament d'aquest model de representació liberal es va materialitzar definitivament l'any 1952 amb el cop d'estat de Fulgencio Batista, el qual va liquidar la via democràtica per protegir l'aliança entre el capital nord-americà, la màfia i la repressió militar. És precisament el fracàs d'aquesta via institucional burgesa, incapaç d'empoderar les bases i resoldre les desigualtats materials, que permetrà entendre l'intent posterior de construir un sistema participatiu diferent.¹⁰

¹⁰ WINOCUR, Marcos (1979). *Las clases olvidadas en la Revolución cubana*.

2.3 1953-1959

Al 1953, Cuba era un polvorí revolucionari que estava esperant qualsevol espurna per esclatar. Aquesta espurna va ser la liquidació de la democràcia per part de Batista l'any 1952. Arran d'això, es va començar a organitzar el Moviment 26 de Juliol (M-26-7), d'arrel sobiranista i antiimperialista, que demandava el retorn a la Constitució de 1940, la reforma agrària i el repartiment de beneficis per als obrers.

Cal remarcar que, en un inici, era un moviment que no es declarava marxista, sinó humanista, nacionalista i, sobretot, radicalment anti-Batista. Tot i això, alguns integrants del moviment havien tingut una formació en el marxisme bastant extensa, com el Che Guevara o Raúl Castro, i els objectius del moviment no eren incompatibles amb el marxisme.

En un inici, el M-26-7 s'emmarca en la sèrie de moviments sobiranistes també presents a gran part de les excolònies d'aquella època que volien trencar radicalment amb la dependència cap a l'antiga metròpolis. Aquests moviments tenien un marcat caràcter revolucionari, ja que volien desfer completament l'estructura de dominació i dependència establerta durant el colonialisme. Tanmateix, no admetien inicialment la lluita de classes, sinó que buscaven una aliança de classes entre la intel·lectualitat nacional, el camperolat, el proletariat i, fins i tot, la burgesia nacional que no estava conforme amb la dominació estrangera de l'economia i els recursos del país.

Al 1959 capturen l'Havana i comencen ràpidament a aplicar el progressiu programa establert el 1940. Redacten lleis revolucionàries, com la Primera Reforma Agrària. Això toca directament els interessos de les grans companyies estatunidenques i provoca una reacció negativa als EUA, que comencen una onada d'atacs i pressions cap a l'illa per a destruir aquest moviment, unes hostilitats que duraran fins avui dia.

És aquí on s'engendren les contradiccions que definiran el futur institucional de l'illa i el seu sistema polític. L'objectiu inicial del M-26-7 no era instaurar d'entrada un model socialista, sinó restaurar la Constitució de 1940 mitjançant una aliança de classes i mesures com la reforma agrària per recuperar la sobirania de la nació. Tanmateix, quan l'any 1959 capturen l'Havana i comencen a aplicar aquestes lleis revolucionàries, toquen directament els interessos econòmics de les corporacions dels Estats Units. Això desferma immediatament una onada d'atacs, pressions i hostilitats per destruir el nou govern, una confrontació que perdurarà fins avui dia. Aquest xoc extern marca un punt d'inflexió decisiu per al futur del país, ja que serà l'origen de la transformació cap a un socialisme sota setge. La necessitat de l'Estat de defensar-se d'aquesta hostilitat constant justificarà i forçarà una centralització del poder polític, fixant així la tensió dialèctica que travessa tota aquesta investigació.

2.4 1960-2000

Les relacions amb els EUA van empitjorar gradualment, amb cada cop més ingerències cap a l'illa. Al 1960, l'administració nord-americana inicia l'embargament econòmic amb l'expressa intenció documentada en memoràndums interns de l'època de crear fam i malestar econòmic per a derrocar el nou govern. Aquest ofegament va forçar la transició del sobiranisme inicial cap al socialisme. Necessitant un aliat fort per sobreviure econòmicament i militar, Cuba es va acostar a la Unió Soviètica. Al 1960, l'economia cubana havia canviat radicalment, el 90% de les exportacions cubanes proveïen de fàbriques estatals, i el 90% del valor de la producció també proveïa de fàbriques estatals. Les fàbriques estatals absorvien la majoria de les importacions, principalment provinents de la URSS. Osvaldo Dorticós remarcava que la meitat del camp operava sota el mode de producció socialista.¹¹

La tensió va culminar l'abril de 1961 amb la invasió de Bahía de Cochinos (Playa Girón), un intent directe i finançat per la CIA de destruir la revolució. Va ser precisament durant el funeral de les víctimes dels bombardejos previs a aquesta invasió quan Fidel Castro va declarar, per primera vegada, el caràcter socialista de la Revolució Cubana.

Aquesta dinàmica de setge constant va arribar al seu punt àlgid amb la Crisi dels Míssils de l'octubre de 1962, quan la instal·lació de projectils soviètics a l'illa per a dissuadir futures invasions gairebé provoca una guerra nuclear mundial.

És essencial subratllar les ingerències dels Estats Units, ja que la proximitat d'una potència que n'obstrueix el desenvolupament condiciona qualsevol projecte polític. Així, la construcció d'un estat democràtic no és un procés aïllat, sinó que està marcat per la necessitat de supervivència davant l'hostilitat externa. Aquesta realitat imposa una lògica de seguretat que sovint col·lideix amb el desplegament de pràctiques democràtiques pròpies d'un context de pau.

Un cop trencades les relacions amb els Estats Units, Cuba no va ser capaç de trencar veritablement amb el patró històric que l'ha acompanyat sempre. La dependència cap a Washington va ser reemplaçada per dependència a Moscou. Tanmateix, les noves relacions amb la URSS tenien un marcat caràcter diferent comparades amb les que existien amb els EUA. Els nord-americans invertien a Cuba per extreure'n matèries primeres barates i repatriar els beneficis cap als monopolis de Wall Street. La relació amb la URSS era fonamentalment diferent: no hi havia empreses privades soviètiques lucrant-se a costa del proletariat cubà. L'entrada de Cuba al Consell d'Ajuda Mútua Econòmica (CAME) es basava en acords d'Estat a Estat. La URSS comprava el sucre cubà a preus estables i molt superiors als del mercat mundial (que estava dominat pels països capitalistes) i venia petroli a preus subsidiats. Es maté la relació de dependència cap a una potència estrangera, però en aquest cas el país que es veu beneficiat de la relació és Cuba, que rebia un influx constant de diners a canvi del seu sucre.

¹¹ PIERRE-CHARLES, Gérard (1981). *Génesis de la Revolución Cubana*, Pg 164

Això no vol dir que la relació fos perfecta. El mateix Che Guevara ho va admetre al discurs d'Alger de 1965. Advertia que els països socialistes desenvolupats corrien el risc de ser còmplices de l'explotació imperialista si mantenien les regles de l'intercanvi desigual del mercat mundial (vendre productes industrials cars i comprar matèries primeres barates). Tot i els subsidis, Cuba va quedar atrapada en la Divisió Internacional Socialista del Treball: la URSS necessitava sucre i cítrics, la qual cosa va frenar la industrialització i diversificació econòmica de l'illa. Van heretar una estructura monoprodutora per un disseny colonial, i es va mantenir per les urgències materials del bloc soviètic.

També, un altre punt que diferencia la relació entre Cuba revolucionària i la URSS i la relació de la Cuba de Batista i els EUA és l'agència de Cuba. A diferència d'un estat titella, la Cuba revolucionària va mantenir una política exterior altament independent i basada en l'internacionalisme proletari, sovint xocant amb la cautela de Moscou. L'enviament de tropes cubanes a Angola per lluitar contra l'apartheid sud-africà, l'anomenada operació Carlota, o el suport a les guerrilles llatinoamericanes va ser una decisió sobirana de l'Havana, de vegades assumida a contracor pels soviètics. Tanmateix, la política domèstica i econòmica seguia estant severament limitada per les dinàmiques i estructures de la Guerra Freda.

Quan la URSS cau, Cuba entra en el Període Especial, un moment que ha deixat una cicatriu profunda però que també va demostrar la resiliència del poble revolucionari. Helen Yaffe dedica un capítol sencer a analitzar com “Cubans dug deep to find what they needed to survive, as individuals and as a socialist society”¹². Les dades són dramàtiques: el PIB va caure un 35% en tres anys, les importacions es van reduir un 75% i la ingesta calòrica mitjana va descendir un terç^{13 14}. Però Yaffe destaca un fet que sovint s'ignora: “Nominal spending on health and welfare payments was maintained and there was a steep rise in the burden of subsidies to ensure the population's supply of basic goods and to protect employment”¹⁵. És a dir, l'Estat va prioritzar la despesa social per sobre de l'eficiència econòmica.

Aquesta elecció de mantenir ocupats treballadors improductius, subvencionar aliments i electricitat, és precisament el que distingeix la resposta socialista de la que hauria donat un govern neoliberal. Com assenyala Yaffe, “the share of Cuba's GDP spent on social programmes in the 1990s increased by nearly 35 per cent”¹⁶. El resultat va ser paradoxal: mentre el PIB es desplomava, la mortalitat infantil va baixar de 10,7 per 1.000 el 1990 a 7,2 el 1999, i l'esperança de vida va augmentar¹⁷.

¹² YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 38.

¹³ KOZAMEH, Sara (2021). *How Cuba Survived and Surprised in a Post-Soviet World*.

¹⁴ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 41 i 42.

¹⁵ Ibid. pg. 42

¹⁶ Ibid. pg. 128

¹⁷ Ibid. pg. 129

Aquesta evidència matisa la tesi de Guanche sobre la paràlisi democràtica. Si el sistema hagués estat completament burocratitzat i desconnectat de les necessitats populars, difícilment hauria prioritzat la despesa social enmig d'una crisi sense precedents. La resiliència del Període Especial no justifica les mancances del sistema, però sí que demostra que la legitimitat del govern cubà no descansa només en la coerció, sinó també en una particular ètica de prioritització de la vida per davant del mercat.

3. La democràcia Cubana

Aquest treball parteix des de la perspectiva nascuda amb Marx i Engels, madurada per Lenin, i traduïda a l'entorn historiogràfic contemporani per Michael Parenti, que afirma que existeixen dos tipus de socialisme condicionats per la realitat material: el socialisme de pau, en què s'ha superat els antagonismes de classe i la societat socialista pot desenvolupar-se sense por ni complexes, i, per altra banda, el socialisme sota setge, que es diferencia en gran mesura del primer ja que ha de defensar-se d'infiltracions, invasions, bombardejos, sancions, bloquejos, embargaments, atacs terroristes, cops d'estat i desenes d'altres formes de sabotatge amb l'objectiu d'enderrocar el moviment socialista. El socialisme sota setge representa un moment no ideal per a qualsevol marxista, en què les regles del joc són fortament hostils per a la continuació de l'experiment socialista, i actors amb gran poder i sovint hegemònics, tant internacionals com a dins de la nació, volen acabar amb el moviment socialista. Això obliga els moviments socialistes a adaptar-se a aquesta realitat. La mateixa existència de l'Estat és, per als marxistes, el resultat d'aquesta hostilitat. Cal recordar que el comunisme es defineix com una societat sense classes, diners ni Estat, l'aboliment de l'estat actual de les coses i un moviment real de la classe treballadora en què s'han superat els antagonismes de classe. L'Estat és, per tant, una eina per a defensar-se de l'entorn tan hostil, i, per tant, temporal.

Fins a la data d'escriptura d'aquest text, no ha existit mai el socialisme de pau. Tots els intents històrics de construir una alternativa al capitalisme a nivell nacional han estat forçadament transformats en socialisme sota setge, des de la seva gènesi.

3.1. Marc teòric

Com ja s'ha exposat a l'estat de la qüestió, l'arquitectura institucional de l'illa no es pot avaluar de forma aïllada de les seves condicions materials ni de la tensió dialèctica que genera el socialisme sota setge. La necessitat d'adaptar un disseny originari basat en l'emancipació de les masses i el mandat imperatiu a un context hostil que exigeix un Estat defensiu condiciona el funcionament pràctic del Poder Popular.¹⁸ Aquest xoc entre l'aspiració de descentralització democràtica i la centralització forçada actua com a eix central per entendre la distància entre la legislació teòrica i la pràctica política real de Cuba.

La literatura acadèmica recent ha abordat aquesta qüestió des de diverses perspectives. L'Informe sobre la Democràcia 2025, elaborat pel projecte Varieties of Democracy (V-Dem), classifica Cuba dins la categoria de “autocràcia tancada”, amb una puntuació molt baixa en l'índex de democràcia electoral (0.178 sobre 1).¹⁹ Aquesta metodologia, però, parteix de paràmetres pròpiament liberals, valorant el pluralisme partidista, llibertat de premsa, separació de poders, que no necessàriament capturen les especificitats d'un model socialista de participació directa. Assenyala l'informe que la violència, la llibertat dels mitjans de comunicació i la polarització han empitjorat a nivell global, i els instruments de mesura convencionals tendeixen a aplicar els mateixos criteris a realitats polítiques radicalment diferents. Això no invalida les dades, però obliga a prendre-les amb cautela: una baixa puntuació en democràcia liberal no equival automàticament a l'absència de mecanismes de participació popular, sinó que indica una divergència estructural entre els dos models.

¹⁸ Lenin, V. I. (1918). L'Estat i la revolució: la doctrina marxista de l'estat i les tasques del proletariat en la revolució.

¹⁹ Varieties of Democracy (V-Dem) Project, "Country Graph: Cuba"

3.2. L'arquitectura institucional formal (de iure)

El sistema del Poder Popular articula un disseny participatiu que, segons estableix la Constitució de la República, garanteix el dret ciutadà a intervenir en la direcció de l'Estat. Aquest marc institucional fuig del mercat electoral multipartidista i s'estructura en tres escales interconnectades que busquen elevar la voluntat popular des de la base cap a l'esfera nacional. La base d'aquesta arquitectura és la circumscripció, on el delegat es presenta com la figura més propera al concepte de mandat imperatiu.

A diferència de les democràcies liberals, aquest disseny pretén evitar la professionalització de la política: el delegat no rep un salari per la seva funció, mantenint el seu lloc de treball habitual per evitar la creació d'una casta política separada de la realitat del carrer. Tot el procediment està regulat per la Ley No. 127 de 2019 (Ley Electoral), que codifica els processos de nominació i escrutini de totes les estructures estatals.

Aquest marc de iure proposa una implicació permanent de la comunitat per transcendir l'alienació política on la participació sovint es limita a un vot quadriennal. Mitjançant mecanismes de rendició de comptes semestral, el delegat ha de justificar la seva gestió directament davant els electors que el van triar al barri.

La base del sistema s'assenta en les circumscripcions electorals. D'acord amb la Llei Electoral vigent, l'elecció dels delegats de circumscripció es realitza mitjançant un procediment de nominació directa. En assemblees de veïns que es reuneixen en espais públics del barri, els residents proposen a mà alçada els candidats que consideren més adients. La legislació estipula que:

“en cada circunscripción se nominan, como mínimo, dos (2) candidatos y, como máximo, ocho (8)”²⁰.

Perseguint així garantir la capacitat d'elecció per part del veïnat sense la intermediació directa de campanyes electorals tradicionals ni de partits polítics.²¹²²

Les eleccions municipals més recents, celebrades el 27 de novembre de 2022, van donar lloc a l'elecció d'11.502 delegats en primera volta, dels quals el 50,93% van ser reelegits per a un nou mandat, mentre que 925 ho van ser en una segona volta celebrada el 4 de desembre. La participació va ser del 68,58%, la més baixa registrada des de les eleccions parlamentàries de 1976, quan va entrar en vigor l'actual sistema electoral. L'abstenció va assolir el 31,42%, una xifra que alguns analistes han interpretat com un senyal de creixent desafecció ciutadana cap al

²⁰ Ley No. 127 "Ley Electoral". Article 94.

²¹ Ley No. 127 "Ley Electoral". Article 171.

²² Domínguez, J. I. (2020). Indicadores de elecciones y sistema político cubano

sistema. El 43,87% dels delegats electes van ser dones, i el 12,52% persones menors de 35 anys, percentatges que reflecteixen certa representativitat de gènere i generacional.²³

El salt cap a la representació de l'Assemblea Nacional del Poder Popular (ANPP) adopta un model indirecte estructurat al voltant de les Comissions de Candidatures. Aquests òrgans dissenyen llistes tancades de candidatures que posteriorment són sotmeses al vot de la ciutadania.

A les eleccions parlamentàries de 2023, celebrades el 26 de març, es van escollir 470 diputats. Segons dades del Consell Electoral Nacional, la participació va ser del 75,87%, inferior a la registrada el 2018 (85%). La composició resultant de la X Legislatura, que va prendre possessió el 19 d'abril de 2023, mostrava que 221 diputats (47,02%) provenien de les bases municipals, mentre que la resta tenien orígens provincials o nacionals. Aquesta proporció compleix formalment el requisit constitucional, però, com es veurà més endavant, la vinculació efectiva entre els delegats de base i l'activitat legislativa nacional és, en la pràctica, feble.^{24 25}

Els delegats són escollits mitjançant un sistema indirecte que gira al voltant de les Comisiones de Candidaturas, en el que la població aprova o denega les llistes tancades. Aquestes llistes són confeccionades, en primer lloc, per les organitzacions de masses, dissenyades per enquadrar els diferents sectors de la societat, com la CTC (Central de Trabajadores de Cuba, el sindicat únic estatal), la FMC (Federación de Mujeres Cubanas), els CDR (Comités de Defensa de la Revolución, estructures de mobilització i control als barris) i l'ANAP (Asociación Nacional de Agricultores Pequeños). Aquestes organitzacions presenten en els seus respectius plens les propostes de precandidats.

A partir d'aquestes propostes, les Comissions dissenyen les llistes complint amb una quota estricta: el disseny exigeix que fins a un 50% dels diputats que integren l'Assemblea Nacional hagin de ser delegats de base (prèviament escollits a les circumscripcions municipals). El 50% restant es reserva a perfils d'interès nacional, com ara dirigents, acadèmics o militars, els quals són escollits sense l'obligació de residir al territori on es presenten.

Un cop la Comissió de Candidatures té la llista tancada, el procediment dicta que aquesta no va directament a les urnes, sinó que es presenta a les Assemblees Municipals. Són els delegats locals qui han d'aprovar a mà alçada cadascun dels candidats d'aquesta llista. Només un cop la candidatura és aprovada per l'Assemblea Municipal, aquesta es converteix en la butlleta electoral definitiva, amb tants candidats com escons disponibles, que es presentarà a la ciutadania, que l'haurà d'aprovar.

²³ Dades oficials del Consejo Electoral Nacional (CEN) / Oficina Nacional de Estadística e Información (ONEI).

²⁴ Dades del Consejo Electoral Nacional (CEN), Eleccions Parlamentàries 2023.

²⁵ Fonesca, C., & Francisco, I. (2023). ¡Cuba ganó!: Prevaleció el voto por todos los candidatos. Asamblea Nacional del Poder Popular.

Tot i que la legislació proclama que el Partit Comunista de Cuba (PCC) no postula candidats directament, aquestes organitzacions socials es troben sota la direcció orgànica del Partit. Això crea un filtre previ on les llistes eliminen la dissidència i mantenen l'estabilitat del sistema. Tanmateix, s'estableix la prohibició del partit comunista a candidats personalitzats i conductes il·lícites, comprobable amb certa transparència.²⁶

Com ha assenyalat l'anàlisi de la X Legislatura, a diferència de legislatures anteriors on la majoria dels ministres solien ser diputats, en aquesta ocasió la quota de ministres a l'Assemblea es va reduir inicialment. Això indica un cert intent de separar funcions executives i legislatives, però no altera el fet que el PCC manté la direcció política superior, tal com estableix l'article 5 de la Constitució.²⁷

²⁶ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 61 i 62.

²⁷Constitución de la República de Cuba. (2019, 10 d'abril). *Gaceta Oficial de la República de Cuba, Edición Extraordinaria*. Article 5.

3.3. La representació real (de facto)

El marc legislatiu formal interactua amb la praxis quotidiana quan s'analitzen els indicadors d'estudi sociològic.

Tot i la defensa oficial dels alts índexs de participació, Guanche identifica una manca de ciutadans disposats a assumir el càrrec de delegat, que atribueix a l'excés de càrrega de treball i a la manca de poder de decisió real. Helen Yaffe, en canvi, matisa aquesta lectura a partir de l'experiència històrica. Yaffe documenta com, durant el Període Especial:

“The bond between ‘the people’ and the state had to be strengthened; political, military and bureaucratic cadres could not become an elite detached from the masses and their daily suffering. Policy-makers must share in the hardships. And they did, as I witnessed first-hand”²⁸.

L'autora argumenta que la cohesió social i la supervivència del sistema no es van aconseguir mitjançant la repressió, sinó a través d'un doble procés d'expansió de les organitzacions de base i un augment dràstic de la participació pública en la presa de decisions oficials.²⁹

Com a evidència d'això, Yaffe assenyala la creació el 1991 dels Consells Populars (Peoples Councils) a cada barri, formats per voluntaris que van actuar com a defensors agressius de les problemàtiques locals per mitigar l'impacte de la crisi a la comunitat. Més important encara, destaca la implementació de consultes populars massives abans d'aprovar reformes econòmiques clau. Com a exemples, exposa els debats previs al Quart Congrés del Partit Comunista el 1991, on van participar 3,5 milions de cubans, o la creació dels Parlaments Obrers (Workers' Parliaments) el 1994, on tres milions de treballadors van debatre i donar forma a les noves reformes des de 80.000 centres de treball. Amb aquestes dades, Yaffe sosté que el govern va fer copartícip a la població de la gestió de la crisi, evitant que els dirigents es desvincuessin de la societat.³⁰

Un delegat del municipi de l'Havana Vella relata l'origen de la seva nominació d'aquesta manera:

"Cuando son las elecciones yo voto temprano y me voy. En el último periodo dije que no, me dijeron que aceptara, que no iba a salir, que había que tener dos nominados y no había un segundo, porque nadie salía. Al final salí".³¹

Això, des de la perspectiva crítica, il·lustra l'existència de mecanismes de participació forçats per complir amb les quotes legals i evitar l'assenyalament social.

²⁸ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg.64 i 65.

²⁹ Ibid. pg. 65.

³⁰ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 65 i 66.

³¹ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 83.

Per a Yaffe, en canvi, la participació no es redueix a les eleccions o a la disposició a ser delegat. Inclou formes de mobilització comunitària que autors crítics com Guanche tendeixen a minimitzar. Per exemple, per Helen Yaffe els Consells Populars creats el 1991 van tenir: “a reputation for efficiency, managing and alleviating the impact of the crisis, restoring a sense of community to the tattered fabric of Cuban neighbourhoods”³². Així mateix, les assemblees de rendició de comptes, encara que limitades, han servit com a espais d’agregació de demandes que, en ocasions, han modificat polítiques públiques.

La davallada de la participació electoral podria ser considerat un indicador addicional del cansament subratllat per Guanche: Del 85% de participació a les eleccions nacionals de 2018 s’ha passat a un 75,87% el 2023, i en l’àmbit municipal el descens ha estat encara més pronunciat, amb un 68,58% el 2022.³³ L’oposició va cridar a l’abstencionisme com a forma de protesta en aquests últims comicis, però la tendència a la baixa ja s’havia manifestat en processos anteriors. Les causes són complexes: inclouen tant factors estructurals (la percepció d’una part de la població d’una manca d’impacte real del vot en les polítiques públiques) com circumstancials (la crisi econòmica i la desmobilització ciutadana). Tanmateix, la participació segueix estant molt per sobre que la majoria de països del món.

L’absència de campanyes electorals altera la naturalesa de la representació. En no debatre’s programes de govern entre els candidats a l’escala local, el representant electe no assumeix compromisos polítics clars. La relació entre el ciutadà i l’Estat pateix una mutació: l’encàrrec lliurat al delegat es veu reduït a una simple petició de naturalesa administrativa, allunyant-se del que seria un veritable mandat de naturalesa política capaç d’impulsar canvis en les polítiques públiques.

Un exemple recent il·lustratiu d’aquesta dinàmica és el primer procés de rendició de comptes de la XVIII legislatura, que havia de celebrar-se a l’octubre de 2023 però va ser posposat pel Consell d’Estat. En el seu lloc, es va acordar l’alliberament parcial de les funcions laborals dels delegats per tal d’incrementar el seu vincle amb els electors. Entre el 15 d’octubre i el 31 de desembre de 2023, els delegats alliberats van aconseguir intercanviar directament amb més de 2.500.000 electors i van rebre 86.755 plantejaments, dels quals el 74,9% van poder solucionar-se.³⁴ Aquesta xifra pot semblar positiva, però convé matisar-la: primer, perquè la solució d’un plantejament pot ser només una resposta parcial o una derivació a una altra instància; segon, perquè la mateixa font oficial reconeix que “el nivel de solución de los planteamientos formulados a las entidades administrativas resulta particularmente bajo en algunos territorios”.³⁵

³² YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 65.

³³ Redacción Digital. (2023) *Elecciones nacionales en Cuba con alta participación popular*. Granma.

³⁴ Tomado de Agencia Cubana de Noticias. (2024). *Desde hoy, rendiciones de cuenta de los delegados*

³⁵ GUANCHE, Julio César (2013). Estado, participación y representación política en Cuba. pg. 108

Aquesta manera de funcionar demostra que la feina del representant és administrativa, i no pas política. Com que no es permeten campanyes electorals (per evitar la demagògia), el delegat del barri no es pot comprometre amb els veïns a tirar endavant un programa polític concret. Per això, les peticions que fan els veïns a les assemblees, anomenades plantejaments, es redueixen a queixes per arreglar serveis bàsics (com problemes a les carreteres, talls de llum o falta d'aliments), allunyant el debat de les grans qüestions macroeconòmiques i centrant-lo en la supervivència diària. Segons Guanche, això vol dir que els ciutadans només demanen solucions a l'administració, però no encarreguen fer polítiques públiques. En lloc de fer política, el delegat es converteix en un intermediari que demana explicacions als directius locals, o un agent de l'Estat que fiscalitza empreses. Les polítiques de fons es decideixen a dalt, i la seva única funció és explicar-les als de baix.

La figura del delegat pateix una degradació per la mateixa llei. El text constitucional estipula que les seves funcions es limiten a conèixer les queixes i explicar la política de l'Estat als electors. Indiquen que la direcció política s'elabora a les esferes superiors del Govern i del PCC, invertint el concepte de poder de baix a dalt. El representant no actua com un legislador autònom sinó com un agent d'empreses locals en crisi.

Aquesta degradació és percebuda pels mateixos delegats. Les investigacions de Guanche suggereixen que els representants locals són sovint conscients del seu paper limitat, ja que les decisions rellevants sobre pressupostos i inversions es prenen a instàncies superiors, sovint desateses les necessitats específiques del territori. Així, la rendició de comptes esdevé, en la pràctica, un mecanisme de transmissió d'informació descendent més que un veritable control ciutadà ascendent.³⁶

³⁶ GUANCHE, Julio César (2013). Estado, participación y representación política en Cuba. pg. 108.

3.4. L'economia paral·lela i l'Assemblea Nacional

La feblesa del delegat i de l'Assemblea Nacional troba justificació en les contradiccions econòmiques que divideixen el país, marcades per l'aparició d'una economia paral·lela fora del control del Poder Popular civil.

Gran part dels plantejaments no s'acaben portant a terme perquè el disseny territorial no atorga capacitat financera a les assemblees de base. Les Assemblees Municipals depenen d'una assignació vertical que neix als ministeris. En un escenari d'escassetat agreujat per les inefficiències i el bloqueig extern, el delegat local manca de recursos per garantir el desenvolupament del seu territori. Fins i tot quan el plantejament és legítim i urgent, la resposta habitual és que no hi ha pressupost o que s'ha d'esperar l'assignació del ministeri corresponent.³⁷ Aquesta falta d'autonomia financera converteix l'assemblea municipal en una instància gestora de queixes sense capacitat resolutiva real.³⁸

L'erosió de l'hegemonia política de l'Assemblea Nacional del Poder Popular (ANPP) es materialitza mitjançant la fractura monetària que segmenta la realitat del país. En un context on l'òrgan legislatiu se centra en la discussió de partides pressupostàries calculades en pesos cubans (CUP) severament devaluats, els sectors més dinàmics i lucratis, que estan estretament lligats al sector exterior, el turisme i el flux de capital estranger, es gestionen en divises fortes, tal com s'evidencia en l'expansió de les xarxes comercials en Moneda Lliurement Convertible (MLC). Aquesta divisió financera dilueix la capacitat real de fiscalització i control pressupostari que correspondria a la pròpia Assemblea.³⁹

Això qüestiona la viabilitat de la gestió dels delegats. Com poden atendre les demandes administratives de la societat civil sense posseir autonomia sobre els recursos? Com sosté Julio César Guanche, l'entramat institucional priva les estructures locals de la facultat de generar o distribuir riquesa pròpia. Des de la despenalització de la divisa el 1993, els circuits vitals de l'economia com el subministrament energètic o el turisme han operat en monedes que eludeixen l'escrutini de l'òrgan teòricament suprem de l'Estat. D'aquesta manera, mentre les assemblees validen pressupostos en CUP ja dissenyats verticalment, les decisions estratègiques sobre les divises queden fora de qualsevol exercici de sobirania legislativa.⁴⁰

Per comprendre aquesta estructura cal analitzar el rol del Grup d'Administració Empresarial S.A. (GAESA). Aquest conglomerat d'origen militar i naturalesa econòmica controla part de l'economia turística, el comerç i les divises del país. L'èxit d'aquest model macroeconòmic genera un desfasament en els indicadors econòmics i socials de l'illa: el mercat privat o turístic pot generar ingressos que tripliquen els de l'Estat civil tradicional, accentuant enormes

³⁷ Guanche, J. C. (2013). Estado, participación y representación política en Cuba. pg. 102-108.

³⁸ Ibid. pg. 95 i 102.

³⁹ Ibid. pg. 105 i 106.

⁴⁰ Ibid. pg. 95-96, 104-105

desigualtats entre treballadors on un sou en el sector emergent assoleix els 60 dòlars, davant dels 20 dòlars que a penes ingressa el servidor públic dependent del pressupost ordinari.⁴¹

Les dimensions de GAESA són realment colossals. Segons documents filtrats al diari Miami Herald, el holding disposava d'actius el 2024 per valor d'almenys 17.900 milions de dòlars, incloent-hi més de 14.400 milions de dòlars en comptes bancàries. Aquesta fortuna supera les reserves internacionals de països com Equador, Paraguai o República Dominicana. GAESA no té pàgina web, correu electrònic institucional conegut ni canals oficials de contacte. No publica estats financers ni apareix en el pressupost estatal. I ni l'Assemblea Nacional del Poder Popular ni la Contraloria General de la República poden auditar els seus comptes. Això contrasta radicalment amb la situació financera de Cuba, un país amb una caiguda acumulada del 15% del PIB en els últims cinc anys i insolvent davant els seus múltiples creditors internacionals.⁴²

L'existència d'aquest conglomerat empresarial militar planteja preguntes incòmodes sobre la naturalesa del sistema. Si gairebé nou de cada deu cubans viuen en condicions d'extrema pobresa o supervivència⁴³ i el país pateix apagades de diverses hores al dia i encara més escassetat d'aliments, combustible i medicines, com es justifica que un holding militar acumuli tal quantitat de poder econòmic fora de tot control democràtic? L'administració de Donald Trump ha intensificat les sancions contra GAESA, incloent-hi una ordre executiva que amplia el seu abast i sanciona directament la seva presidenta, però això no resol la contradicció interna del model. I el mateix govern cubà, mentre defensa el socialisme, tolera que el seu conglomerat militar operi com una empresa fosca, invisible per a la ciutadania i per al mateix Parlament.

L'existència de GAESA no és una anomalia ni una simple corrupció. GAESA és la forma burocràtica que adopta l'acumulació originària en un país socialista sota bloqueig. Com argumenta Guanche, el socialisme cubà va heretar de la tradició ibèrica i soviètica una concentració estatal del poder que, en condicions d'aïllament i agressió externa, tendeix a burocratitzar-se. Guanche escriu:

“La recurrencia del proceso revolucionario a la concentración estatal ha demostrado, en perspectiva latinoamericana, la permanencia del legado de la tradición política ibérica frente al marxismo”⁴⁴.

Aquest llegat ha generat un cos burocràtic-militar que controla les divises sense retre comptes a les assemblees populars.

Les grans inversions estratègiques (com la construcció massiva d'infraestructura hotelera de luxe al marge de l'estat de les centrals elèctriques) s'executen des d'una lògica corporativa i

⁴¹ Vidal, P. (2025). GAESA, el elefante invisible en la estabilización macroeconómica cubana.

⁴² OCDH, 2025

⁴³ OCDH, 2025

⁴⁴ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 36

institucional aliena als escons de l'Assemblea Nacional. El replegament de l'economia de divises per salvaguardar-la del bloqueig financer internacional es tradueix en una asimetria d'informació material, deixant el poder legislatiu en una posició d'inferioritat incapaç d'auditar les corporacions militars-empresarials del propi país.

Com ha assenyalat un informe del Horizonte Cubano del Columbia Law School, el Programa de Govern planteja objectius monetaris i canviaris, “però sense solucionar la distorsionant localització de les reserves en divises”. Aquesta reserva en divises, acumulada i gestionada per GAESA fora del circuit pressupostari ordinari, és precisament el que sosté el poder real de l'aparell militar enfront del civil. L'Assemblea Nacional pot discutir i aprovar lleis, però no pot decidir com es gasten els recursos més valuosos del país. Aquesta fractura entre el poder legislatiu formal i el poder econòmic real és, probablement, la principal amenaça per a la viabilitat del projecte participatiu.

A través de les seves filials com Gaviota en el turisme, CIMEX i TRD Caribe en el comerç, RAFIN S.A. i el Banc Financer Internacional en el sistema financer, l'entramat militar absorbeix pràcticament cada dòlar dels negocis més rendibles del règim: turisme, remeses, comerç exterior i missions mèdiques a l'estranger. Les seves utilitats brutes sobre vendes i els seus ingressos totals superen amb escreix els recursos gestionats pel Pressupost ordinari de l'Estat, la qual cosa buida de contingut la capacitat de decisió de l'esfera civil.⁴⁵

En aquest punt ens hem de preguntar: si l'Assemblea Nacional del Poder Popular (ANPP) és, teòricament, l'òrgan suprem de l'Estat, per què és incapaç d'exercir un control efectiu sobre l'economia del país? La resposta ens remet a la contradicció material més profunda del sistema, aquella que accentua la fractura entre el Poder Popular civil i l'Estat real: l'existència de GAESA, el gegant conglomerat militar-empresarial que actua com un Estat dins de l'Estat, fora de qualsevol control democràtic. Aquesta immensa estructura econòmica opera sota una opacitat absoluta que impossibilita qualsevol mena de fiscalització externa per part de l'Assemblea Nacional o de la Contraloria General de la República. Com encaixa això amb el mandat constitucional de l'Assemblea Nacional? No hi encaixa. La Llei 131/2019 atribueix a l'ANPP funcions de control pressupostari i fiscalització de l'administració, però en la pràctica, les decisions estratègiques i les inversions milionàries en infraestructura hotelera es prenen a l'interior de les FAR, sense que cap diputat pugui interpel·lar els seus gestors.

Des de la perspectiva de Julio César Guanche, aquesta opacitat no és una anomalia, sinó la culminació d'un procés de burocratització que ha desvirtuat el mandat imperatiu. Guanche argumenta que el control tecnocràtic exercit per un conglomerat militar no pot garantir relacions democràtiques de planificació, i afegeix que l'Estat cubà, hereu de la tradició ibèrica de concentració de poder, ha generat un «socialisme burocràtic». En aquest context, assenjala una contradicció clau del sistema: els delegats a les assemblees provincials i els diputats a

⁴⁵ Vidal, P. (2025). GAESA, el elefante invisible en la estabilización macroeconómica cubana.

l'Assemblea Nacional són elegits directament per la ciutadania i li reten comptes, però només poden ser revocats per les mateixes assemblees que els van elegir, no pels seus electors.⁴⁶

Des de la perspectiva d'Helen Yaffe, en canvi, cal situar GAESA en el context de la supervivència nacional. Yaffe no defensa l'opacitat del conglomerat, però recorda que les Forces Armades Revolucionàries han tingut històricament un paper clau en la defensa del país davant les agressions externes, i que la seva incursió en l'economia va ser, en gran part, una necessitat per garantir la pròpia supervivència del projecte socialista sota el bloqueig⁴⁷. Raúl Castro ho va justificar així el 2007 en un discurs:

“En tal sentido estudiamos actualmente lo referido al incremento de la inversión extranjera, siempre que aporte capital, tecnología o mercado, para así aprovechar la contribución que esta pueda hacer al desarrollo del país, sin repetir los errores del pasado por ingenuidades e ignorancia en esta actividad y a partir de las experiencias positivas, trabajando con empresarios serios y sobre bases jurídicas bien definidas que preserven el papel del Estado y el predominio de la propiedad socialista”⁴⁸.

Per a Yaffe, el sistema empresarial de les FAR ha estat crucial per a la supervivència de Cuba sota el bloqueig, però també genera tensions evidents: l'acumulació de divises fora del control parlamentari pot erosionar la democràcia de base.

Per tant, la pèrdua del control polític de l'Assemblea Nacional assenyalada per Guanche és inqüestionable. Però el problema no és que GAESA sigui “capitalista”, sinó que la propietat estatal no garanteix per si mateixa relacions de producció socialistes. En aquest sentit, GAESA representa una contradicció interna del model: per sobreviure en el mercat mundial capitalista, l'Estat cubà ha creat un holding que opera amb lògica d'acumulació privada, però sense control obrer directe ni transparència.

⁴⁶ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 114.

⁴⁷ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 24 i 25

⁴⁸ Discurs de Raúl Castro el 26 de juliol de 2007 a Camagüey.

3.5. Rendició de comptes i la jerarquia de l'administració

El pilar filosòfic de la democràcia a Cuba descansa en la rendició de comptes obligatòria, però l'empobriment material de les institucions erosiona aquest mecanisme.

El procés de rendició de comptes de 2024, que havia de celebrar-se entre el 20 de setembre i el 15 de novembre, va ser vist per molts com un exercici de rutina més que com una oportunitat real de control ciutadà. La periodista cubana de l'Escambray el va qualificar com “una rendición de cuentas bajo economía de guerra”, referint-se al context de crisi energètica i escassetat que dificulta encara més la capacitat de resposta de les autoritats. En aquestes condicions, l'acte de rendir comptes es converteix en un ritual on el delegat informa dels pocs avenços possibles i els veïns expressen la seva frustració sense esperar canvis substancials.

El disseny inverteix les jerarquies del control social propiciant un socialisme burocràtic⁴⁹. Malgrat el suposat empoderament local, s'accentua la inferioritat dels representants davant dels alts quadres de l'administració, resumida en la premissa que enfrontar-se a l'administració comporta represàlies disciplinàries. La maquinària administrativa redueix el representant electe a una figura cautelosa que evita les fiscalitzacions profundes.

Un exemple concret: quan un delegat planteja problemes estructurals d'un servei públic (per exemple, la mala qualitat del pa subvencionat o les deficiències del transport col·lectiu), l'administració local pot respondre amb excuses tècniques, derivar la responsabilitat a instàncies superiors o simplement no respondre. Si el delegat insisteix, es pot enfrontar a represàlies subtils: retards en l'atenció a altres demandes del seu territori, dificultats per obtenir informació rellevant, o fins i tot la seva substitució en comissions importants. Aquest clima de por difusa no està codificat en cap llei, però és àmpliament percebut pels representants locals.

L'absència de recursos provoca l'alienació del votant, que depèn de les instàncies estatals (com l'administrador de queviures o gestor local) per a la seva subsistència. Aquest marc de dependència debilita l'expressió oberta de queixes per por a represàlies directes o sancions col·laterals sobre serveis essencials. En conseqüència, el debat crític de l'assemblea obert minva, obligant els delegats a utilitzar sovint enquestes anònimes per conèixer el descontentament real del veïnat, una pràctica que certifica la pèrdua d'espontaneïtat comunal.

El ciutadà mitjà percep que la seva veu té poc pes real. Pot queixar-se a l'assemblea de barri, però sap que les decisions que realment afecten la seva vida, com el preu dels aliments, la disponibilitat d'energia elèctrica o l'accés a l'habitatge, es prenen en instàncies que li queden llunyanes i inaccessibles. Aquesta percepció d'impotència alimenta l'apatia política que es reflecteix en l'abstenció creixent i en la resistència a assumir càrrecs de responsabilitat, tal com s'ha documentat.

⁴⁹ HOFFMANN, Bert (2016). *Bureaucratic socialism in reform: The changing politics of Cuba's post-Fidel era*.

3.6. La revocació i la democràcia en moviment

El mecanisme últim de la teoria leninista per defensar el poble dels seus líders és el dret a la revocació directa, un factor utilitzat comunament per avaluar la validesa del model.

El marc institucional (actualitzat mitjançant la Llei 135/2020 de Revocació dels Elegits a l'Òrgan del Poder Popular) recull el principi jurídic pel qual qualsevol funcionari pot ser revocat abans d'acabar el seu període si perd la confiança democràtica. Aquesta llei estableix els procediments per a la revocació de presidents i vicepresidents de les assemblees municipals, governadors i vicegovernadors, diputats a l'Assemblea Nacional, i el President, Vicepresident i Secretari de la República.

La Llei 135/2020 va ser presentada per les autoritats com un avanç en la consolidació de la democràcia socialista. En teoria, qualsevol elector o grup d'electors pot iniciar un procés de revocació si considera que el representant ha incomplert els seus deures o ha perdut la confiança del poble. Aquest mecanisme, juntament amb la rendició de comptes periòdica, constitueix el nucli del que autors com Arnold August anomenen democràcia en moviment.

Intel·lectuals oficialistes utilitzen aquest recurs per legitimar el sistema. Arnold August (2013) defineix aquest engranatge participatiu com una autèntica democràcia en moviment, argumentant la superioritat sobre els models passius del liberalisme. En la mateixa línia, Marta Harnecker (1975) va consolidar la narrativa del poder de base capaç de fiscalitzar representants i destituir qui traeix el seu mandat.

Aquesta narrativa ha tingut certa acollida en cercles acadèmics d'esquerra fora de Cuba, especialment entre aquells que busquen alternatives al model liberal i veuen en l'experiment cubà un laboratori interessant. Tanmateix, com s'argumentarà a continuació, la distància entre la retòrica oficial i la pràctica real és considerable.

L'aplicació pragmàtica del sistema desmenteix les virtuts atorgades als escrits teòrics, reflectint una ineficàcia crònica del procés. Tot i que la retòrica oficial parla d'un control popular constant, l'evidència suggereix que el mecanisme de revocació funciona més com una vàlvula de seguretat de l'Estat que com un dret exercible per la ciutadania. Com indica la investigació de Guanche, l'ús de la revocació popular iniciada realment per la base és, a efectes pràctics, inexistent. Cal matisar, però, que el sistema sí que ha registrat processos de cessament: entre 1976 i 1998 es van documentar 18 revocacions de diputats a l'Assemblea Nacional ennumerats en la Taula 1, i en la primera dècada del sistema (1976-1989) es van produir 114 revocacions de delegats municipals. Tanmateix, aquestes xifres no invaliden la tesi de la paràlisi democràtica, sinó que la reforcen: cap d'aquests casos va ser fruit d'una iniciativa ciutadana ascendent o de recollida de signatures al barri, sinó que van ser impulsats per les pròpies instàncies del Partit o les Comissions de Candidatures per motius de corrupció o pèrdua de condicions, funcionant com una eina de

depuració interna de l'aparell. Com ha assenyalat l'estudi acadèmic de Fraga Acosta (2024), la degradació d'aquest dret no és casual, sinó normativa:

“a partir de la reforma constitucional de 1992, la consideració de la revocació del mandat com a dret va ser limitada només a alguns processos revocatoris, limitació que fins i tot va arribar a la possibilitat per part dels electors de promoure respecte als seus elegits l'inici d'un procés de revocació.⁵⁰”.

Aquesta tanca jurídica, sumada als altíssims requisits formals i a les majories parlamentàries necessàries, opera com un escut defensiu que blindava els alts càrrecs davant qualsevol minoria dissident. En conseqüència, el sistema desincentiva completament qualsevol intent d'organització veïnal autònoma. A la pràctica, des de la instauració del model, cap representant ha hagut d'enfrontar-se a una revocació realment nascuda de la voluntat dels seus electors. En els casos on un càrrec és cessat abans d'hora, el procediment habitual és la renúncia pactada darrere de les cortines del PCC per preservar la imatge d'homogeneïtat del sistema.⁵¹

A partir de 1998, i especialment en el segle XXI, registrar de les revocacions és més complicat. Mentre que en les primeres dècades es processaven revocacions sense inconvenient, en la contemporània ha s'ha substituït la revocació formal per la renúncia pactada. Aquesta mutació procedimental permet que la cúpula del sistema destitueixi quadres sense necessitat d'activar el mecanisme electoral de revocació, preservant una imatge d'estabilitat i cohesió interna. Un cas aïllat i recent, va ser la revocació confirmada pel Tribunal Suprem l'abril de 2023, però el procés va ser iniciat per les pròpies institucions, no per la ciutadania, confirmant així la regla: el mecanisme és utilitzat com a instrument de control vertical, més que un dret per part de la ciutadania.

De l'any 1976 fins al 1998 tenim una mitjana de 0,81 revocacions per any, o 4,5 revocacions per mandat de mitjana. En canvi, de l'any 1998 fins al 2026, la mitjana ha caigut a 0,25 revocacions per any, o 1,1 revocació per mandat.

Les xifres de revocació que presenta la taula 1 i 2 no són només un indicador de la salut democràtica del sistema. La pregunta rellevant no és quants càrrecs es revoquen, sinó qui té el poder material d'iniciar el procés de revocació.

⁵⁰ Cita textual del abstract de la publicació de Fraga Acosta, M. A. (2024). La revocación del mandato de los elegidos a los órganos del Poder Popular en Cuba, ¿un derecho? Aproximación histórica y jurídica hasta 2019.

⁵¹ Peña Barrios, F. (2016, 13 de novembre). La revocatoria de mandato en Cuba... hasta un punto.

Nº	Diputat revocat	Localitat per la qual va ser electe
Primera Legislatura (1976-1981)		
1	Merquiades Rodríguez Rodríguez	Fomento, Sancti Spíritus
2	Isabel Montero Hernández	Varadero, Matanzas
3	José Ariosa Iznaga	Cacocum, Holguín
4	Julio Cervantes Segura	Guamá, Santiago de Cuba
Segona Legislatura (1981-1986)		
1	Omar F. Aldana	Media Luna, Granma
2	Cayetano M. Ruiz	Remedios, Villa Clara
3	Juan Llonch	Sandino, Pinar del Río
4	Arcadio Pérez	Yaguajay, Sancti Spíritus
5	Miguel Pérez	Diez de Octubre, C. Habana
Tercera Legislatura (1986-1993)		
1	Arnaldo Ochoa Sánchez	Ciutat de l'Havana
2	Diocles Torralbas González	Santiago de Cuba
3	José A. Abrantes Fernández	Ciutat de l'Havana
4	Pascual Martínez Gil	Santiago de Cuba
5	Ana Cepena Martínez	Holguín
6	Ángel Álvarez Concepción	Holguín
7	Milagros López Jiménez	Las Tunas
8	Agustín A. López Jiménez	Ciutat de l'Havana
Quarta Legislatura (1993-1998)		
1	Gilberto del Rosario Hernández	Cienfuegos

Taula 1. Diputats de l'ANPP revocats (1976-1998). Dades extretes de l'ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR: Resums del treball realitzat per l'Assemblea Nacional del Poder Popular, Primera Legislatura, 1976-1981; Segona Legislatura, 1981-1986; Tercera Legislatura, 1986-1993; i Quarta Legislatura, 1993-1998.

Diputat revocat	Any	Localitat per la qual va ser electe	Motiu de la destitució
Cinquena Legislatura (1998-2003)			
Roberto Robaina González	2002	Ciudad de La Habana	Expulsió per “deslleialtat” i corrupció política.
Vuitena Legislatura (2008-2013)			
Carlos Lage Dávila	2009	Ciudad de La Habana	“Errors” reconeguts en una carta pública després de crítiques de Fidel Castro.
Felipe Pérez Roque	2009	Ciudad de La Habana	Conducta “indigna” i ambicions de poder (segons el relat oficial).
Otto Rivero Torres	2009	Ciudad de La Habana	Destituït com a vicepresident i forçat a deixar l'escó per “errors en la gestió”.
José Luis Rodríguez García	2009	Ciudad de La Habana	Relevat de les seves funcions ministerials i parlamentàries.
Fernando Remírez de Estenoz	2009	Ciudad de La Habana	Relevat com a cap de relacions internacionals i diputat.
Desena Legislatura (2023-2026)			
Alejandro Gil Fernández	2024	Ciego de Ávila	Destituït i sota investigació criminal per corrupció greu.

Taula 2. Diputats de l'ANPP revocats (1998-2026). Dades extretes de tres fons: l'ASSEMBLEA NACIONAL DEL PODER POPULAR: Resums del treball realitzat per l'Assemblea Nacional del Poder Popular, Cinquena Legislatura, 1998-2003; Sisena Legislatura, 2003-2008; Setena Legislatura, 2008-2013; Vuitena Legislatura, 2013-2018; Novena Legislatura, 2018-2023; i Desena Legislatura, 2023-2026.

CONSEJO ELECTORAL NACIONAL (CEN): Informes de vacantes y sustituciones en la Asamblea Nacional del Poder Popular (períodes 2018-2026).

GACETA OFICIAL DE LA REPÚBLICA DE CUBA: Acords del Consell d'Estat sobre el cessament de funcions de diputats i membres del Consell de Ministres (edició extraordinària, 2009 i 2024).

Guanche ho qualifica com una relació d'agència invertida:

“Los delegados resultan así agentes del Estado para conformar el orden político de la comunidad y deben actuar en su beneficio y con el asentimiento de esta en el lapso que los electores le han autorizado con su voto. Si el principal es el nivel superior del Estado, el diseño hace prevalecer la soberanía estatal sobre la soberanía popular, o sea, el gobierno sobre la soberanía.”⁵².

Per tant, la caiguda de la mitjana de revocacions després de 1998 no indica un augment de l'estabilitat democràtica, sinó una major consolidació del control burocràtic sobre els mecanismes formals de participació.

Els motius de destitució estan proporcionats pel govern Cubà. Per tant, es basen estrictament en la informació que publiquen. La font fonamental per entendre aquests cessaments és la *Gaceta Oficial de la República de Cuba*, que és on apareixen els acords del Consell d'Estat que formalitzen legalment les baixes dels representants. Com que la llei cubana permet que un diputat deixi el càrrec si ell mateix ho demana, l'Estat utilitza habitualment la figura de la renúncia voluntària per evitar haver d'explicar al poble que en realitat estan fent una purga des de dalt.

Per als casos més mediàtics, com van ser els de Roberto Robaina el 2002 o la destitució de Carlos Lage i Felipe Pérez Roque l'any 2009, la justificació oficial es troba a les notes del Buró Polític i a les Reflexions que Fidel Castro publicava a la premsa estatal com el diari *Granma*. En aquests documents, l'aparell del Partit Comunista de Cuba argumenta que aquests líders havien perdut l'ètica revolucionària o s'havien deixat portar per ambicions personals, unes raons que l'Assemblea Nacional acaba recollint en els seus informes de treball per donar una aparença de legalitat al procés.

En el cas més recent, el d'Alejandro Gil el 2024, la font és el comunicat directe de la Presidència de la República i la Fiscalia General, on s'atribueix la seva destitució a una investigació per corrupció greu. Tota aquesta informació oficial, quan es creua amb l'anàlisi d'investigadors com Julio César Guanche, demostra que aquests motius serveixen per amagar una destitució vertical controlada pel Partit. Això confirma que el dret de la gent a revocar els seus representants des de la base ha quedat totalment anul·lat, ja que totes aquestes baixes han estat decidides per la cúpula estatal i mai per una iniciativa dels electors.

⁵² Guanche, J. C. (2013). Estado, participación y representación política en Cuba. pg. 99.

3.7. Teoria i pràctica

L'anàlisi d'aquest apartat ens ha portat a una conclusió que és impossible d'ignorar: la realitat cubana és d'una complexitat que no es pot despatxar amb etiquetes simples. Si ens limitem a mirar el sistema a través del binomi entre democràcia i dictadura, ens perdem bona part de la pel·lícula i de les matisacions que realment importen. D'una banda, és innegable que existeix un disseny institucional pensat per sacsejar la participació des de la base. Si ens fixem només en el que diu el paper, veiem uns mecanismes de control ciutadà i de revocació que voldrien superar, almenys teòricament, les limitacions dels models liberals clàssics. Però, de l'altra, la pràctica quotidiana ens dóna una bofetada de realitat que no podem passar per alt.

Aquesta voluntat de participació popular es troba constantment amb barreres estructurals que la frenen en sec. Parlem de factors tan determinants com la concentració del poder econòmic en mans d'actors com GAESA, que operen totalment fora del radar de l'Assemblea Nacional, o de la falta crònica d'autonomia financera dels governs locals, que els deixa pràcticament sense marge de maniobra real per resoldre els problemes dels veïns. A tot això hi hem de sumar el pes hegemònic del Partit Comunista, que sovint acaba buidant de contingut l'activitat legislativa, i un context d'hostilitat externa que serveix de justificació perfecta per mantenir una centralització fèrria i limitar l'espai per a la crítica.

Aquí és on apareix la contradicció fonamental que ja apuntàvem al principi d'aquesta investigació. Ens trobem davant d'un sistema que va néixer amb l'aspiració idealista de superar l'Estat i la política professionalitzada, però que per pura necessitat de supervivència ha acabat clonant molts dels vicis que precisament volia eliminar. Problemes com la burocratització excessiva, la falta de transparència o la por a la dissidència no són fenòmens exclusius de l'illa, sinó que són característiques que el socialisme cubà comparteix amb molts altres sistemes que han hagut d'operar sota condicions de setge constant.

La gran pregunta que queda surant a l'aire, i que segurament només el pas del temps podrà respondre amb claredat, és si aquestes contradiccions són només una fase transitòria que es podrà superar quan les condicions materials siguin més favorables o si, per contra, ja formen part de l'ADN del propi model i ens n'estan anunciant un esgotament definitiu. Aquesta tensió dialèctica entre el desig de l'emancipació de les masses i la rigidesa de l'aparell estatal és, en el fons, el cor de la situació política de l'experiment cubà al segle XXI.

3.8. Cas d'estudi I: L'11 de juliol de 2021

L'anàlisi de l'alienació ciutadana exposada als apartats anteriors no és una especulació teòrica, sinó una realitat que va esclatar de forma cruenta l'11 de juliol de 2021. Aquell dia, milers de persones es van mobilitzar a desenes de ciutats de l'illa en el que va ser la protesta social més massiva i simultània des del triomf de la Revolució. Per entendre la magnitud del fenomen, cal situar-lo en el seu context immediat: el país s'enfonsava en una crisi econòmica agreujada per la pandèmia de COVID-19, amb escassetat generalitzada d'aliments i medicaments, apagades constants i un sistema de salut col·lapsat. El descontentament popular feia temps que bullia, però les estructures dels delegats de circumscripció, les assemblees de barri i les rendicions de comptes que ho havien de canalitzar van resultar completament inoperatives.

Com assenyala la sociòloga cubana Cecilia Bobes (2021), un dels impactes principals de l'11J va ser la incorporació massiva de la protesta a l'horitzó d'accions possibles de la ciutadania. La gent va sortir al carrer perquè les vies institucionals havien deixat de ser percebudes com a canals efectius per expressar el malestar. En aquest sentit, cal preguntar-se: on eren els delegats de circumscripció? Per què el sistema no va servir per desactivar la bomba abans que esclatés?

La resposta és doble. En primer lloc, com s'ha documentat als apartats 3.3 i 3.5, la figura del delegat s'havia degradat fins a convertir-se en un simple gestor de queixes administratives i un missatger de polítiques descendents. Incapaç d'influir en les grans decisions macroeconòmiques que generaven el malestar (preus, salaris, política energètica, comerç exterior) i mancat de recursos financers propis per atendre les demandes veïnals, el delegat havia esdevingut un intermediari impotent. Quan la crisi va arribar a nivells insuportables, ningú va pensar a trucar a la porta del delegat: era un interlocutor que ja no representava una via de solució real.

En segon lloc, la resposta de les autoritats va ser immediata i profundament repressiva, no pas deliberativa. L'Estat va activar la via judicial i penal, no la via assembleària. El Tribunal Suprem de Cuba va jutjar 129 persones pels fets de l'11J a la ciutat de l'Havana, amb penes que van oscil·lar entre 4 i 30 anys de presó per subvertir l'ordre constitucional de forma violenta. En altres províncies, les xifres van ser encara més contundents. A Cárdenas, dotze persones van ser condemnades a penes d'entre 5 i 16 anys de presó. A Holguín, vint persones, incloent-hi cinc menors d'edat, van rebre penes de fins a 20 anys de presó pel delictes de sedició. En total, 790 persones van ser encausades, 172 condemnades en els primers mesos, i 127 d'elles van rebre penes d'entre 4 i 30 anys de presó en un sol judici davant del Tribunal Suprem⁵³.

Cubalex va qualificar aquestes penes d'excessives i d'exercir un efecte exemplaritzant per inhibir la societat defineix amb tota claredat la frontera entre crítica revolucionària i dissidència, almenys tal com l'aplica l'aparell de l'Estat. No es va convocar cap assemblea extraordinària de rendició de comptes per escoltar els manifestants. No es va activar cap procés de revocació dels

⁵³ Cubalex (2022). 11J, Condenas por sedición en Cuba.

alts càrrecs responsables de la gestió de la crisi. En canvi, es van utilitzar tribunals militars per jutjar els acusats fins i tot en casos on els delictes imputats eren danys a propietats comercials, moltes d'elles gestionades per GAESA, es van aplicar tipificacions penals extremadament dures com la sedició, i es va consolidar un relat oficial que titllava les protestes d'intent de cop d'Estat.

11J va ser la irrupció de contradiccions de classe que l'Estat burocràtic no va poder canalitzar perquè havia substituït la democràcia directa per la gestió vertical. Qui va protestar? Principalment, treballadors estatals amb salaris devaluats, “cuentapropistas” afectats per la crisi, aturats i joves sense perspectives. Les seves demandes, menjar, electricitat i llibertat de circulació, no eren contra el socialisme abstracte, sinó contra una gestió burocràtica que havia acumulat divises a GAESA mentre la població patia apagades.

La resposta no és accidental. Guanche argumenta que l'Estat cubà ha interioritzat una “conciencia de plaza sitiada” que legitima la concentració de poder i la limitació de la dissidència⁵⁴. Aquesta lògica defensiva, en condicions de crisi aguda, es tradueix en una criminalització de la protesta social. El Tribunal Suprem va jutjar 129 persones per sedició, un delictes propi de dret penal d'excepció, no perquè haguessin intentat un cop d'Estat, sinó perquè l'Estat va interpretar qualsevol qüestió de l'ordre material com una amenaça a l'ordre polític. Des d'una perspectiva marxista, aquí rau la tragèdia del socialisme sota setge: per defensar-se d'un enemic extern real (el bloqueig i les ingerències nord-americanes), l'Estat acaba reprimint la classe treballadora que diu representar. Aquesta contradicció és estructural, no accidental.

⁵⁴ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 35

3.9. Cas d'estudi II: El Codi de les Famílies (2022)

Només catorze mesos després de les protestes de l'11J, Cuba va viure un procés polític de naturalesa radicalment diferent: el referèndum sobre el nou Codi de les Famílies, celebrat el 25 de setembre de 2022. Aquest cas constitueix, sens dubte, l'exemple més sòlid que els defensors de la democràcia en moviment poden esgrimir per demostrar que el disseny participatiu cubà pot funcionar en la pràctica.

El procés es va estructurar en diverses fases. Primer, l'Assemblea Nacional va aprovar un projecte de Codi que va ser sotmès a una àmplia consulta popular entre l'1 de febrer i el 30 d'abril de 2022. Durant aquests tres mesos, la ciutadania va poder discutir el text en reunions als barris, als centres de treball i a les universitats, i va presentar propostes de modificació que, segons fonts oficials, van ser incorporades a la versió definitiva que va anar a referèndum. A diferència de la retòrica vertical habitual, aquest cop les autoritats van subratllar que es tractava d'una llei digna i construïda pels cubans.

En segon lloc, el text final es va sotmetre a votació popular. La participació va ser del 74,12% (6.269.427 electors), amb un 66,85% de vots afirmatius (3.950.288) i un 33,15% de vots negatius (Consejo Electoral Nacional, 2022). El Sí va guanyar en totes les províncies del país. El Codi, que legalitzava el matrimoni igualitari, l'adopció homoparental i la gestació subrogada no comercial, va entrar en vigor l'endemà mateix.

Aquest exercici, a primera vista, sembla corroborar la tesi d'Arnold August (2013) sobre una democràcia que permet al poble intervenir directament en la creació de lleis, més enllà del simple vot delegat. Tanmateix, una mirada més atenta revela tensions significatives que obliguen a matisar l'èxit del model.

En primer lloc, hi ha la qüestió del moment polític. El referèndum es va celebrar enmig d'una intensa campanya institucional de l'Estat a favor del Sí. Els mitjans de comunicació estatals, les organitzacions de masses (CDR, CTC, FMC) i les xarxes socials oficialistes van desplegar una maquinària propagandística de gran abast per mobilitzar el vot afirmatiu, presentant l'aprovació del Codi com un deure revolucionari i un suport implícit al sistema. No va haver-hi, en canvi, una campanya institucional equivalent per al No, que va quedar relegat a grups conservadors i religiosos amb molt menys accés als mitjans. Com assenyala un article acadèmic sobre el procés, cal distingir entre consulta popular genuïna i una operació de màrqueting estatal per relegitimar un sistema desgastat per la crisi i per les imatges de la repressió post-11J (González, 2023).

En segon lloc, el propi procés de consulta va estar sotmès a les regles del joc polític cubà. Tot i que es van introduir modificacions al text, el debat mai va qüestionar les estructures de fons del sistema, ni va permetre l'organització autònoma de veus crítiques sense el filtre de les institucions. Va ser un exercici de democràcia participativa emmarcat dins dels límits que l'Estat

considera segurs: un referèndum convocat des de dalt, sobre un tema de valors socials no pas sobre política econòmica o el control dels recursos per part de GAESA i amb una campanya mediàtica fortament esbiaixada.

El Codi de les Famílies és sovint presentat pels defensors del model com la prova que la democràcia en moviment funciona. No obstant això, aquest referèndum il·lustra precisament el que Guanche anomena participació consultiva indirecta: un mecanisme que agrega demandes però no transfereix poder de decisió real. Com escriu:

“La consulta popular cumple una función ‘habermasiana’: expresar y favorecer intereses universalizables, mediante la participación en el foro público, que los políticos deban tomar en cuenta. [...] Sin embargo, desde el punto de vista político, la consulta popular cumple con el arquetipo de la ‘agregación’ de demandas. Las opiniones vertidas en un ámbito son trasladadas a otro de superior jerarquía, donde integran un mapa general que es interpretado y traducido en ‘medidas’”⁵⁵.

En el cas del Codi, l'Estat va permetre un ampli debat, més obert i plural que els debats en les democràcies liberals, sobre valors culturals (matrimoni igualitari, adopció homoparental) perquè aquest debat no qüestionava les relacions de producció. Cap assemblea de barri va poder discutir el control de GAESA sobre les divises, ni la planificació econòmica, ni el salari mínim. La campanya institucional a favor del Sí va ser aclaparadora, mentre que el No va quedar relegat a grups religiosos sense accés als mitjans estatals. El Codi de les Famílies és un instrument de legitimació burocràtica: l'Estat activa la participació ciutadana quan li convé per reforçar el seu consens, però la desactiva quan es posa en perill el monopoli de la presa de decisions econòmiques. Així, la democràcia en moviment es mou només dins dels límits que la burocràcia considera segurs.

Yaffe concorda amb aquest anàlisi: va ser un exemple de com el sistema pot generar participació massiva en qüestions que no amenacen el nucli de les relacions de producció. Però ella posa èmfasis a les tensions. Ella mateixa documenta que el procés constitucional cubà de 2019 que va precedir el Codi va incloure:

“two months of grassroots debates open to everyone in Cuba. Even Cubans living abroad were invited to comment via a website forum”. I afegeix: “Halfway through the process, Díaz-Canel told an interviewer that he had participated in six grassroots assemblies and that everyone turned up with annotated hard copies of the draft constitution, evidence that they had studied the text”⁵⁶.

Ara bé, Yaffe també reconeix que el referèndum del Codi va anar acompanyat d'una intensa campanya institucional a favor del Sí. Aquest no és un defecte, sinó la lògica d'un sistema que

⁵⁵ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 65

⁵⁶ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 250.

no separa Estat i partit. Per a Yaffe, l'important és que: “the claim was given substance after significant changes were made to the draft document following the nationwide debate”. Per exemple, la proposta inicial d'incloure el matrimoni igualitari a la Constitució va ser retirada després del debat popular i derivada a un futur Codi de Famílies que finalment es va aprovar per separat.⁵⁷

Així, mentre Guanche tendeix a veure el Codi com una operació de legitimació burocràtica, Yaffe hi veu un exercici de democràcia participativa real, però acotada. La seva anàlisi no nega els límits estructurals, però rebutja la lectura que redueix la participació a una farsa. En aquest treball, assumim que ambdues dimensions són certes: el Codi va permetre un debat social ampli sobre valors culturals, però no va qüestionar el poder econòmic de GAESA. Aquesta és, precisament, la contradicció central del sistema.

⁵⁷ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 251.

4. Conclusió

En definitiva, crec que aquest treball no pot determinar definitivament si Cuba és una democràcia en termes liberals (pluralisme, separació de poders, llibertat de premsa). Però sí que pot oferir una conclusió més matisada gràcies al diàleg entre Guanche i Yaffe. El sistema del Poder Popular va ser dissenyat com un intent genuí de superar l'alienació política del liberalisme mitjançant el mandat imperatiu i la revocació. Tanmateix, Guanche argumenta que el disseny institucional del Poder Popular ha estat capturat per estructures burocràtiques (PCC, GAESA) que buiden el mandat imperatiu degut a la necessitat de defensa nacional davant el bloqueig, sumada a l'herència d'una tradició estatista iberoamericana i soviètica, ha produït un socialisme burocràtic⁵⁸. Yaffe, en canvi, recorda que aquest sistema ha sobreviscut a sis dècades de bloqueig gràcies a la resiliència i la participació activa del poble revolucionari. Com escriu Yaffe: “The Cuban Revolution is cautiously advancing along a tightrope, balancing between the plan and the market”. I afegeix que “ultimately the revolutionary people of Cuba will determine how the contradictions inherent in the process of updating the economy are to be resolved and in whose interests”⁵⁹.

Guanche sosté que la solució a aquesta contradicció no és retornar al capitalisme liberal, sinó socialitzar el poder real mitjançant un procés constituent nacional que democratitzi la planificació econòmica:

“La posibilidad de incrementar la participación de la ciudadanía en el SP enfrenta numerosos obstáculos, provenientes de su ambiente, pero también del propio perfil del modelo. [...] Las soluciones a los problemas antes considerados se encuentran en varios órdenes: ejercer prerrogativas ya consagradas, transformar el sentido de las regulaciones vigentes que otorgan prevalencia a la soberanía estatal sobre la soberanía ciudadana y habilitar nuevos mecanismos de participación que empoderen a la ciudadanía a través de la participación directa y el control de la representación. La magnitud de estos desafíos aconsejan enfrentarlos a través de un proceso constituyente nacional”⁶⁰.

Aquest treball subscriu aquesta conclusió: mentrestant, el socialisme cubà no haurà superat l'alienació política, sinó que l'haurà transferit de l'esfera del mercat a l'esfera de la burocràcia.

Personalment, crec que qualsevol anàlisi de la democràcia cubana ha de ser comparativa i contextual. Si comparem Cuba amb la seva pròpia història prèvia a 1959, o amb els estàndards de la regió llatinoamericana durant el mateix període, és innegable que s'ha produït una expansió substancial dels drets democràtics: participació veïnal, mecanismes de revocació (tot i que amb

⁵⁸ HOFFMANN, Bert (2016). *Bureaucratic socialism in reform: The changing politics of Cuba's post-Fidel era*.

⁵⁹ YAFFE, Helen (2020). *We Are Cuba!: How a Revolutionary People Have Survived in a Post-Soviet World*. pg. 255.

⁶⁰ GUANCHE, Julio César (2013). *Estado, participación y representación política en Cuba*. pg. 125

limitacions clares), una presència real de la ciutadania en espais de decisió local, i millores en la qualitat de vida com l'accés universal a l'educació i la salut, i. Aquesta expansió s'ha donat, a més, en condicions de setge, bloqueig, amenaces d'invasió, terrorisme patrocinat des de l'exterior, que haurien fet implosionar qualsevol altre projecte polític a la regió. Sense aquesta base democràtica, imperfecta però real, conquestes socials com la reducció de la mortalitat infantil, l'alfabetització massiva o la producció de vacunes pròpies haurien estat impossibles.

En segon lloc, entenc que els mecanismes de participació i control a Cuba són limitats i millorables. Però també crec que cal situar aquestes limitacions en el seu context. En una revolució que ha hagut de defensar-se de forces contrarevolucionàries molt potents, internes i externes, algunes restriccions a l'expansió democràtica plena com la falta de pluralisme partidista o l'opacitat d'algunes decisions estratègiques són comprensibles i fins a cert punt justificables des d'una perspectiva de supervivència nacional. Això no vol dir que siguin desitjables, però sí que impedeixen qualificar el sistema simplement com a "dictadura" sense més matisos. Crec que el sistema cubà és un intent genuí de construir una societat més democràtica sota control real de la població, i crec sincerament que si les condicions materials fossin diferents, sense la pressió constant d'Estats Units, l'illa seria molt més democràtica en tots els sentits.

En tercer lloc, i aquí vull subratllar una opinió pròpia, considero que les principals mancances del sistema cubà no són només fruit de la pressió externa. Hi ha contradiccions internes que, al meu entendre, són resolubles i que el mateix govern cubà hauria d'abordar amb més determinació. La més greu crec que és el paper de GAESA. Aquest conglomerat militar-empresarial acumula un poder econòmic colossal i opera fora de qualsevol control efectiu per part de l'Assemblea Nacional o de la ciutadania. Això és una contradicció interna del model, no una conseqüència intrínseca i inevitable del bloqueig. Si el socialisme cubà vol ser coherent amb el seu discurs participatiu, hauria de democratitzar el control sobre aquests recursos estratègics, posar fi a l'opacitat i sotmetre GAESA a la fiscalització popular.

Ara bé, i aquí vull fer un matís important: també cal ser justos. Si comparem aquesta situació amb la dels països capitalistes, especialment amb els Estats Units, ens adonem que la ciutadania tampoc no té cap control real sobre els grans monopolis farmacèutics, energètics o financers. Allà, les decisions que afecten milions de persones, com el preu dels medicaments, les inversions energètiques o les polítiques de dividends, es prenen en consells d'administració privats, també sense cap mena de control democràtic. Per tant, la manca de control sobre GAESA, per greu que sigui, no constitueix per si sola una prova definitiva que Cuba sigui un país menys democràtic que els règims liberals occidentals. Simplement, el problema es manifesta de manera diferent: als països capitalistes l'opacitat és privada, a Cuba és estatal-militar. Però en cap dels dos casos el poble decideix.

Aquest treball conclou que el sistema cubà no és una democràcia liberal, però tampoc una dictadura totalitària. És un socialisme sota setge que combina elements de participació real amb concentracions de poder econòmic en actors no controlats democràticament (GAESA). La gran pregunta, que només el poble cubà podrà respondre, és si aquesta tensió dialèctica es resoldrà mitjançant una democratització real de l'economia (control obrer sobre les divises) o mitjançant una burocratització irreversible. Yaffe és optimista: aposta per la capacitat del poble revolucionari de reinventar-se. Guanche és més escèptic: tem que la burocràcia hagi consolidat un poder que ja no pot ser revertit. Aquest treball no pot resoldre aquest dilema, però sí que ha mostrat que ambdues lectures són necessàries per comprendre la complexitat de l'experiment cubà al segle XXI.

5. Bibliografia

Documents primaris

Constitución de la República de Cuba. (2019). Gaceta Oficial de la República de Cuba, Núm. 5 Extraordinaria, 10 d'abril de 2019. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.gacetaoficial.gob.cu/es/constitucion-de-la-republica-de-cuba>

Constitución de la República de Cuba. (1976). Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <http://icom.ohc.cu/wp-content/uploads/2010/09/constitucion-de-la-republica-de-cuba.pdf>

Ley No. 127 "Ley electoral". (2019). Gaceta Oficial de la República de Cuba, Núm. 60 Ordinaria, 13 de juliol de 2019. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.eleccionesencuba.cu/legal/3>

Ley No. 131 "Ley de Organización y Funcionamiento de la Asamblea Nacional del Poder Popular y del Consejo de Estado". (2020). Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://www.parlamentocubano.gob.cu/sites/default/files/documento/2021-11/GOC-2020-EX6_0.pdf

Ley No. 132 "Ley de Organización y Funcionamiento de las Asambleas Municipales de Poder Popular y de los Consejos Populares". (2019). Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.gacetaoficial.gob.cu/es/ley-132-de-2019-de-asamblea-nacional-del-poder-popular>

Ley No. 135 "Ley de Revocación de los Elegidos a los Órganos del Poder Popular". (s.d.). Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.parlamentocubano.gob.cu/index.php/ley-de-revocacion-de-los-elegidos-los-organos-del-poder-popular>

Ley No. 156 "Código de las Familias". (2022). Gaceta Oficial de la República de Cuba, Núm. 87 Ordinaria. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.parlamentocubano.gob.cu/sites/default/files/documento/2022-09/goc-2022-o99.pdf>

Castro, F. (1953). La historia me absolverá. Marxists Internet Archive. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.marxists.org/history/cuba/archive/castro/1953/10/16.htm>

Varieties of Democracy (V-Dem) Project. (s.d.). Country Graph: Cuba. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/

Oficina Nacional de Estadística e Información (ONEI). (s.d.). Inicio. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <http://www.onei.gob.cu/>

Consejo Electoral Nacional (CEN). (s.d.). Elecciones en Cuba. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.eleccionesencuba.cu/home>

Redacción Digital. (2023, 27 de març). Elecciones nacionales en Cuba con alta participación popular. Granma. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.gramma.cu/elecciones-cuba-2022-2023/2023-03-27/elecciones-nacionales-en-cuba-con-alta-participacion-popular>

Fonesca, C., & Francisco, I. (2023, 28 de març). ¡Cuba ganó!: Prevaleció el voto por todos los candidatos. Asamblea Nacional del Poder Popular. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.parlamentocubano.gob.cu/noticias/cuba-gano-prevalecio-el-voto-por-todos-los-candidatos-pdf-de-resultados-finales-por>

Agencia Cubana de Noticias. (2006). Ley de Revocación del mandato de los elegidos a los órganos del Poder Popular. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://web.archive.org/web/20131002122935/http://www.ain.cu/elecciones2007/ley_de_revocacion_del_mandato_.htm

Castro, R. (2007, 26 de juliol). Discurso de Raúl Castro el 26 de julio de 2007 en Camagüey. IPSCuba. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.ipscuba.net/archivo/discurso-de-raul-castro-el-26-de-julio-de-2007-en-camaguey/>

Cortes Generales. (1978, 29 de desembre). *Constitución Española*. Boletín Oficial del Estado, núm. 311. Consultat per últim cop el 31 de maig de 2026, de [https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con)

Documents secundaris

Lenin, V. I. (1918). L'Estat i la revolució: la doctrina marxista de l'estat i les tasques del proletariat en la revolució. Marxists Internet Archive. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.marxists.org/catala/lenin/1918/estatrev/index.htm>

August, A. (2013). Cuba and its neighbours: Democracy in motion. Zed Books. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://dialecticalartist.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/03/cuba-and-its-neighbours-democracy-in-motion-by-arnold-august-z-lib.org_.pdf

Yaffe, H. (2020). We are Cuba!: How a revolutionary people have survived in a post-Soviet world. Yale University Press. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://welshundergroundnetwork.com/wp-content/uploads/2020/12/helen-yaffe-we-are-cuba_-how-a-revolutionary-people-have-survived-in-a-post-soviet-world-2019-yale-university-press-libgen.lc_.pdf

Harnecker, M. (1975). Cuba: ¿dictadura o democracia?. Siglo XXI Editores. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://archive.org/details/cubadictaduraode0000unse>

Guanche, J. C. (2013). Estado, participación y representación política en Cuba. CLACSO. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://biblioteca.clacso.edu.ar/clacso/becas/20140217102213/guanche.pdf>

Hoffmann, B. (2016). Bureaucratic socialism in reform: The changing politics of Cuba's post-Fidel era. *Third World Quarterly*, 37(9). Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026 de <https://scispace.com/papers/bureaucratic-socialism-in-reform-mode-the-changing-politics-3d18xtdpi3>

Hoffmann, B. (2007). *Transitions from Charismatic Rule: Theories of Leadership Change and Cuba's Post-Fidel Succession* (GIGA Working Papers No. 56). GIGA German Institute of Global and Area Studies. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://www.giga-hamburg.de/assets/pure/21260916/wp56_hoffmann.pdf

Galeano, E. (1971). Las venas abiertas de América Latina. Siglo XXI Editores. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://memoriapoliticademexico.org/Textos/6Revolucion/IM/1970-Galeano-Venas_abiertas-AL.pdf

Pierre-Charles, G. (1991). Génesis de la Revolución Cubana. Siglo XXI Editores. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://drive.google.com/file/d/12N2yIwvCkmaq3jiMIBCcU2IBXIXuS1Ce7/view>

Winocur, M. (s.d.). Las clases olvidadas en la Revolución cubana. Scribd. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://es.scribd.com/document/426440445/Marcos-Winocur-Las-Clases-Olvidadas-de-la-Revolucion-n-Cubana>

Kozameh, S. (2021, 2 de febrer). How Cuba survived and surprised in a post-Soviet world. Jacobin. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://jacobin.com/2021/01/we-are-cuba-review-socialism-soviet-union/>

Mujal-León, E. (2007). The future of post-totalitarianism in Cuba. *Journal of Democracy*, 18(3). Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026.

Domínguez, J. I. (2020). Indicadores de elecciones y sistema político cubano. *Programa Cuba*. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://www.programacuba.com/indicadores-de-elecciones-y-sistema>

Fraga Acosta, M. A. (2024, setembre). La revocación del mandato de los elegidos a los órganos del Poder Popular en Cuba, ¿un derecho? Aproximación histórica y jurídica hasta 2019. *ResearchGate*. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de https://www.researchgate.net/publication/384245529_La_revocacion_del_mandato_de_los_elegidos_a_los_organos_del_Poder_Popular_en_Cuba_un_derecho_Aproximaciones_historicas_hasta_a_la_constitucionalidad_de_2019

Peña Barrios, F. (2016, 13 de novembre). La revocatoria de mandato en Cuba... hasta un punto. *OnCubaNews*. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://oncubanews.com/cuba/sociedad-cuba/sociedad-sociedad-cuba/la-revocatoria-de-mandato-en-cuba-hasta-un-punto/>

Vidal, P. (2025). GAESA, el elefante invisible en la estabilización macroeconómica cubana. *Horizonte Cubano*, Columbia Law School. Consultat per últim cop el 17 de maig de 2026, de <https://horizontecubano.law.columbia.edu/news/gaesa-el-elefante-invisible-en-la-estabilizacion-macroeconomica-cubana>

Parenti, M. (1997). Blackshirts and reds: Rational fascism and the overthrow of communism. Pg. 41 i 42. Consultat per últim cop el 31 de maig de 2026, de <https://welshundergroundnetwork.com/wp-content/uploads/2020/04/blackshirts-and-reds-by-michael-parenti.pdf>

Tomado de Agencia Cubana de Noticias. (2024). Desde hoy, rendiciones de cuenta de los delegados. Consultat per últim cop el 31 de maig de 2026, de <https://www.radiocaibarien.icrt.cu/2024/06/20/desde-hoy-rendiciones-de-cuenta-de-los-delegados/>

Varis autors, (2022). 11J, Condenas por sedición en Cuba. *Cubalex*. Consultat per últim cop el 31 de maig de 2026, de

<https://www.radiocaibarien.icrt.cu/2024/06/20/desde-hoy-rendiciones-de-cuenta-de-los-delegados/>

Yolanda Huerga (2022). Cubalex contabiliza más de mil arrestos por las protestas del 11J; 15 menores siguen tras las rejas. Martí Noticias. Consultat per últim cop el 31 de maig de 2026, de <https://www.martinoticias.com/a/cubalex-contabiliza-m%C3%A1s-de-mil-arrestos-por-las-protestas-del-11-de-julio-15-menores-siguen-tras-las-rejas/303325.html>

A dia 17 de maig de 2026, tots els links son funcionals.